

Timbres

9 voorjaar 11

Alle kleuren van het Orgelpark

'Pas comme les autres'

Xenakis-festival

Met ensemble 7090

Emio Greco | PC

Dans in het Orgelpark

Zintuiglijk spektakel

Waterlanders

Beeldend muziektheater

Tekeningen als partituren
Beeldende kunst wordt muziek
Julie Dassaud, 17 april

ORGELPARK

IJzige berichten vanuit Den Haag treffen de kunstsector

Het Orgelpark zet zich in voor de ontplooiingskansen van organisten, componisten en kunstenaars. U zult dan ook begrijpen dat wij de aangekondigde bezuinigingen die de kunstsector treffen afkeuren. De redenering van de overheid dat private fondsen en geldschieters de gaten wel zullen vullen, snijdt geen hout. Immers, de economische malaise raakt ook de mogelijkheden van deze fondsen. Evenzo die van het Orgelpark. Maar juist nu zullen wij onze activiteiten continueren, juist nu zullen wij niet op de programmering en ons aanbod bezuinigen. Dat signaal willen wij afgeven. Dit alles kunnen wij natuurlijk alleen met uw hulp en ondersteuning als GastVriend van het Orgelpark.

Ook aan het Orgelpark gaan de stormen van btw-verhogingen niet voorbij. Daar komt nog bij dat wij sinds de opening in januari 2007 vier jaar lang onze prijzen niet verhoogd hebben. We ontkomen er niet aan de prijzen per 1 januari 2011 te verhogen.

Met ingang van het nieuwe seizoen 2011/2012 is men voor € 40,- per jaar Vriend van het Orgelpark. Men ontvangt dan twee maal per jaar ons prachtige tijdschrift Timbres, met concertoverzichten en achtergrondartikelen, interviews, concerttoelichtingen en nog veel meer. Men ontvangt tevens minimaal één nieuwe CD die is uitgegeven door het Orgelpark. Voor € 70,- per seizoen is men GastVriend van het Orgelpark en kan men bovendien gedurende dat seizoen ongelimiteerd alle uitvoeringen en concerten in het Orgelpark bezoeken. De nieuwe prijs voor losse kaarten is € 15,- en voor studenten, 65+ en stadspas € 9,-.

Loek Dijkman, voorzitter Stichting Orgelpark

Jacob Leijtenhanger & Friends

Ensemble in het Orgelpark met Marijtte Wolbrink en Jeroen van Vliet

Inhoud

Agenda

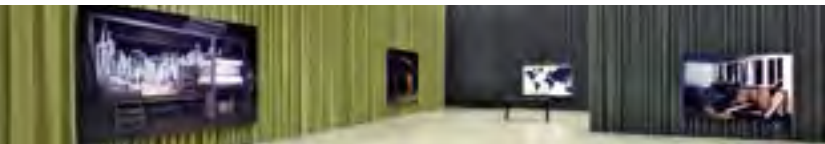
Concerten, festivals, symposia...

- 4 Alles op een rij
Wat is er wanneer te doen in het Orgelpark?

Muziek in het Orgelpark

Nieuws en achtergronden bij de concerten

- 8 ‘Muziek opent alle harten...’
Een muzikaal rendez-vous met Daniel Roth
- 14 Orgelmaker én ‘organistenmaker’
Aristide Cavaillé-Coll
- 22 Waterlanders
Multi-interpretabel locatietheater
- 28 Martin Fondse en Wolfert Brederode
‘Muziek kan niet meer vastgepind worden’
- 34 Tussen ‘dansicaliteit’ en muzikaliteit
Emio Greco | PC in het Orgelpark
- 40 ‘Pas comme les autres’
Componist Iannis Xenakis
- 46 Beeldend kunstenaar Julie Dassaud
‘Ik zoek nieuwe dimensies voor muziek en grafiek’
- 50 Wat is improvisatie?
Orgelpark Research Symposium
- 56 Jazzpianist Franz von Chossy
‘Alleen spelen als je uitademt’

Palet

Gemengde berichten van het Orgelpark

- 62 Onder Stroom
Elektronische muziek in het Orgelpark
- 64 Waai, wind!
Kindervoorstelling
- 66 Hoe werkt dat?
Pneumatiek
- 68 Beeldende kunst
Fröbelkoning Thomas Demand bouwt een orgel

Lezersservice

Informatie voor Gasten en (Gast)Vrienden

- 70 Het Orgelpark
Een podium met een missie
- 72 Concerten, Muziekweekenden, cursussen...
Hoe duur is een kaartje en waar bestel ik dat?
- 74 Vooruitblik
Het Orgelpark in het najaar van 2011
- 76 Colofon
Adressen, auteurs, fotografen en copyright

Wat is er te doen in het Orgelpark?

Concertladder tot en met mei 2011

Zie voor meer informatie over wie wanneer welke muziek in het Orgelpark komt uitvoeren de apart uitgegeven Concertgids bij deze Timbres

Januari

JAZZ

Martin Fondse en Wolfert Brederode

woensdag 19 januari, 20.15 uur

Vanavond vindt de presentatie van de nieuwste cd van Orgelpark-Records plaats, gemaakt door twee toetsenisten: Martin Fondse en Wolfert Brederode. De basis van hun muziek is jazz, maar ze bewegen zich met plezier en succes ook buiten de grenzen daarvan – als die er al zijn. Zie ook het interview met Fondse en Brederode op bladzijde 28.

NIEUWE MUZIEK

Ensemble '88

zaterdag 22 januari, 20.15 uur

Ensemble '88 is gespecialiseerd in hedendaagse kamermuziek. Het ensemble presenteert vanavond een spannend overzicht van drie werken uit de afgelopen drie jaar (van Paul Pankert, Pascal Dusapin en Eric Verbugt) en uit de jaren '90 (Tristan Murail en Dusapin). Bij elk stuk wisselt de samenstelling van het ensemble; de samenstellende delen zijn orgel, basklarinet, klarinet, cello, fluit en viool.

COMPONISTENCONCERT

Ad Wammes

vrijdag 28 januari, 20.15 uur

Start van een nieuwe reeks concerten waarin componisten wordt gevraagd een concert met onder meer eigen werk samen te stellen. Ook componeren ze een kort werk voor het draaiorgel van het Orgelpark, The Busy Drone. Vandaag: Ad Wammes, bekend geworden met zijn orgelwerk Miroir.

Hij kiest vandaag voor onder meer Alain, Welmers en Sweelinck.

JAZZ

Ernst Glerum & Clemens van der Feen

zaterdag 29 januari, 20.15 uur

Opnieuw een jazzconcert dat de grenzen van het genre opzoekt: Ernst Glerum, die met grootheden speelde als John Zorn en deel uitmaakt van het Instant Composers Pool Orkest – activiteiten die moeilijk als jazz te bestempelen zijn – en Clemens van der Feen, die onder meer met het Orkest van de 19de eeuw heeft gewerkt, improviseren vanavond, wat eigenlijk een ander woord is voor de 'core business' van het Orgelpark: aan je instrument gaan zitten en muziek maken.

Februari

COMPONISTENCONCERT

Daan Manneke

donderdag 3 februari, 20.15 uur

Afgelopen maand startte het Orgelpark een reeks concerten waarin componisten wordt gevraagd een concert met onder meer eigen werk samen te stellen. Ook componeren ze een kort werk voor het draaiorgel van het Orgelpark, The Busy Drone. Vandaag: Daan Manneke, een van de belangrijkste Nederlandse componisten van dit moment. Manneke kiest voor muziek van Bach en De Grigny – Duitse en Franse barok dus.

PROJECTIES

Aart Bergwerff en Jaap Drupsteen

zaterdag 5 februari, 20.15 uur

Orgelmuziek van Jan Welmers en Johann Sebastian Bach, maar ook een nieuw werk van Geert van Keulen, gespeeld door Aart Bergwerff, met 'motion graphics' van de hand van Jaap Drupsteen, een van Nederlands grootste grafisch ontwerpers, Drupsteen is onder meer bekend van de bankbiljetten uit de tijd van de gulden.

VOCAAL

Studium Chorale

woensdag 9 februari, 20.15 uur

Muziek van Margaretha Christina de Jong, Langlais en Hans Leenders, door Studium Chorale onder leiding van Hans Leenders. Studium Chorale is opgericht in 1972 en werkt sinds 2005 als professioneel kamerkoor. Het koor is een regelmatig terugkerend element in de programmering van het Orgelpark. Organist is vanavond Marcel Verheggen, eveneens uit Maastricht.

XENAKIS FESTIVAL

7090

zaterdag 12 februari, 20.15 uur

zondag 13 februari, 14.15 uur

De orgelklas en de pianoklas van het conservatorium in Groningen werken deze week in het Orgelpark aan Franz Liszt. Hun docenten zijn Theo Jellema, Erwin Wiersinga en Paul Komen; ze geven in twee concerten een overzicht van Liszts veelzijdige en vaak bijzonder virtuoze oeuvre.

dit festival zijn dat organist Klaas Hoek (die Xenakis' Gmeechoor speelt), tubaïst Tjeerd Oostendorp en hoornist Ron Schaaper, trompettisten Raymond Rook en Jacco Groenendijk en trombonisten Pierre Volders en Victor Belmonte Albert. Zie ook bladzijde 40.

BEELDEND MUZIEK-THEATER

Waterlanders

donderdag 17 februari,

20.15 uur (try-out)

vrijdag 18 februari, 20.15 uur

zaterdag 19 februari, 20.15 uur

zondag 20 februari, 14.15 uur

Waterlanders is een theater- en kunstenaarscollectief uit Wageningen: Bart Heijnemans, Eric Langendoen, Erik Woltmeijer en Remco de Kluizenaar maken locatietheater en installatieroutes waarbij meerdere kunstdisciplines worden gecombineerd tot een 'multi-interpretabele ervaring'. Zie ook het interview met de vier in deze Timbres, op bladzijde 22.

COMPONISTENPORTRET

Franz Liszt

zaterdag 26 februari, 20.15 uur

zondag 27 februari, 14.15 uur

De orgelklas en de pianoklas van het conservatorium in Groningen werken deze week in het Orgelpark aan Franz Liszt. Hun docenten zijn Theo Jellema, Erwin Wiersinga en Paul Komen; ze geven in twee concerten een overzicht van Liszts veelzijdige en vaak bijzonder virtuoze oeuvre.

Maart

CHARLES-MARIE WIDOR

Leo van Doeselaar

dinsdag 1 maart, 20.15 uur

Leo van Doeselaar, huisorganist van het Concertgebouw, zet vanavond twee van de mooiste orgelsymfonieën uit de Franse romantiek op de lessenaar van het Verschueren-orgel: de Symphonie Romane en de Symphonie Gothique van Charles-Marie Widor (1844-1937).

NIEUWE POOLSE MUZIEK

Andrzej Szadejko

donderdag 3 maart, 20.15 uur

Rymarz, Paciorkiewicz, Uciuk, Twardowski: dat zijn de componisten van vanavond. De orgelklas van het conservatorium in Danzig, Polen, werkt deze week in het Orgelpark en biedt een kennismaking aan met nieuwe orgelmuziek uit het voormalige Oostblokland. De klas staat onder leiding van Andrzej Szadejko, van wie ook een compositie zal klinken.

JAZZ

Jeroen van Vliet & Mete Erker

zaterdag 5 maart, 20.15 uur

Jazz in het Orgelpark: ieder jaar komt toetsenist Jeroen van Vliet, inmiddels verslingerd geraakt aan orgels, langs met een ensemble of gewoon één collega-musicus. Vanavond is dat saxofonist Mete Erker.

VOCAAL OP ZONDAG

Asa Olsson en Per Henrik Johansson

zondag 6 maart, 14.15 uur

Twee Zweedse musici, beide woonachtig in Nederland, presenteren vanmiddag een kennismaking met de muzikale cultuur van Zweden: mezzosopraan Asa Olsson en organist Per Henrik Johansson. Muziek van componisten als Stenhammar, Lindberg, Petzén en Sjöberg.

FRANSE MEESTERS

Henri-Franck Beaupérin

vrijdag 11 maart, 20.15 uur

Improvisaties, Franck, Duruflé en Vierne. De namen zeggen genoeg, en wat de improvisaties betreft: Henri-Franck Beaupérin won diverse orgelwedstrijden en is hoofd pedagogiek van de Académie Régionale d'Improvisation à l'Orgue des Pays de la Loire.

KINDERVOORSTELLING

Waaï, Wind!

dinsdag 15 maart

woensdag 16 maart

donderdag 17 maart

Voor het eerst in het Orgelpark: een speciaal voor basisschoolleerlingen gemaakte voorstelling. Lotte van Dijk ontwierp het verhaal, de muziek en het theater daaromheen. Zie www.orgelpark.nl (klik op 'kindervoorstelling') voor meer informatie. Heeft u interesse deze voorstelling met uw basisschoolleerlingen te bezoeken? Neem dan contact op met het Orgelpark: info@orgelpark.nl

ORDEL & PANFLUIT

Nieuwe muziek

woensdag 23 maart, 20.15 uur

Regelmatig nodigt het Orgelpark een conservatorium uit een concert te geven. Ditmaal concateren studenten van het Conservatorium van Amsterdam; ze presenteren een Orgel & Panfluit project, met muziek van Roderik de Man, Rens Tienstra, André Douw en Chiel Meijering. De musici van vanavond studeren aan het Conservatorium van Amsterdam bij Pieter van Dijk (orgel) en Matthijs Koene (panfluit).

FRANSE MEESTERS

Daniel Roth

vrijdag 25 maart, 20.15 uur

Daniel Roth is een van de grote Franse organisten van vandaag. Hij studeerde aan het Parijse Conservatorium, bij onder anderen Rolande Falcinelli (improvisatie) en Maurice Duruflé (harmonie). Ook studeerde hij bij Marie-Claire Alain. Hij doceerde zelf aan conservatoria in Frankrijk, Duitsland en Amerika. Hij is organist van de St.-Sulpice in Parijs. Zie ook het interview met Daniel Roth in deze Timbres, op bladzijde 8.

JAZZ

Franz von Chossy

zaterdag 26 maart, 20.15 uur

Franz von Chossy (orgel en piano) vestigde zich in 1988 in Nederland om te studeren aan het Amsterdamse conservatorium. Hij stelde voor vanavond een speciaal ensemble samen, bestaand uit Alex Simu (saxofoon en klarinet),

Ksenia Beltsiukova (viool), Maartje van Lent (altviool) en Ketevan Roinishvili (cello). Zie ook het interview met Franz von Chossy op bladzijde 56.

VIER ORGELS SOLO

Gijs Boelen

woensdag 30 maart, 20.15 uur

Gijs Boelen is een van de opmerkelijke jonge talenten die de afgelopen jaren het conservatorium verlieten, dikwijls met lof en de beste cijfers. Boelen bespeelt vanavond alle orgels van het Orgelpark.

April

BOEKPRESENTATIE

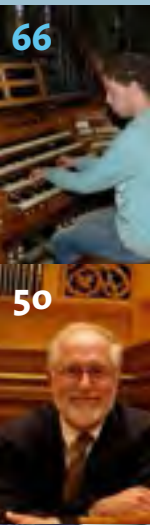
Elektronische muziek

vrijdag 1 april, 20.15 uur

Na Radicaal Gewoon, waarin ze een antwoord probeerde te vinden op de vraag of er zoiets als 'Nederlandse' nieuwe muziek bestaat, presenteert Jacqueline Oskamp, bekend van Timbres en vele andere tijdschriften, vanavond opnieuw een boek: Onder Stroom, over Nederlandse elektronische muziek. Omdat het orgel in dat genre ruim vertegenwoordigd is, nodigde het Orgelpark Jacqueline Oskamp uit haar presentatie in het Orgelpark te doen, compleet met een concert. Aan het concert werken onder meer René Uijlenhoet mee, Cathy van Eck en ensemble Shackl. Op het programma ook klassiekers van Jan Boerman en Ton Bruynèl.

Zie voor meer informatie over wie wanneer welke muziek in het Orgelpark komt uitvoeren de apart uitgegeven Concertgids bij deze Timbres

VOCAAL OP ZONDAG
Alain, Poulenc en Duruflé

zondag 3 april, 14.15 uur

Onder leiding van Klaas Stok brengt koor Consensus Vocalis vanavond schitterende muziek van de vroeg zoste-eeuwse componisten Jehan Alain, Francis Poulenc en Maurice Duruflé. Leonore Lub werkt mee als organist; zij speelt van Alain ook enkele composities voor orgel solo.

ORGEL & SAXOFOON
Jan Hage en Rutger van Otterloo

donderdag 7 april, 20.15 uur

De concertreeks 'Clazz in en uit het klooster' verkent het snijvlak tussen jazz en klassieke muziek door zich te richten op de geschiedenis van de improvisatie. Componisten als Bach, Beethoven en Mozart waren grote improvisatoren; ook in de renaissance was improvisatie een vast onderdeel van de muziekpraktijk. Jan Hage en Rutger van Otterloo verkennen in hun project '500 jaar improvisatie' de geschiedenis. De naam van de bijbehorende concertreeks, 'Clazz [Klassiek en Jazz] in en uit het klooster', heeft te maken met het thuishonk ervan: het Bethanienklooster.

GAUDEAMUS MUZIEKWEEK

Ook dit jaar is het Orgelpark weer een van de podia tijdens de Gaudeamus Muziekweek. Behalve de hier genoemde concerten presenteren de organisten onder de deelnemers aan het vertolkers-concours zich eveneens in het Orgelpark. Meer informatie: info@orgelpark.nl.

NEDERLANDSE ORGEL-MUZIEK VAN DE 20ste EEUW

Leo van Doeselaar

maandag 11 april, 20.15 uur

IJzeren repertoire uit de zoste-eeuwse Nederlandse orgelmuziekgeschiedenis: Musica per Organo van Kees van Baaren, Et in tempore vesperi erit lux van Daan Manneke, Reflectie van Jan Welmers, Gioco van Peter-Jan Wagemans en de Sweelinck Variaties van Ton de Leeuw. Gespeeld door Leo van Doeselaar.

ORGEL & SLAGWERK

Una Cintina en Christiaan Saris

woensdag 13 april, 20.15 uur

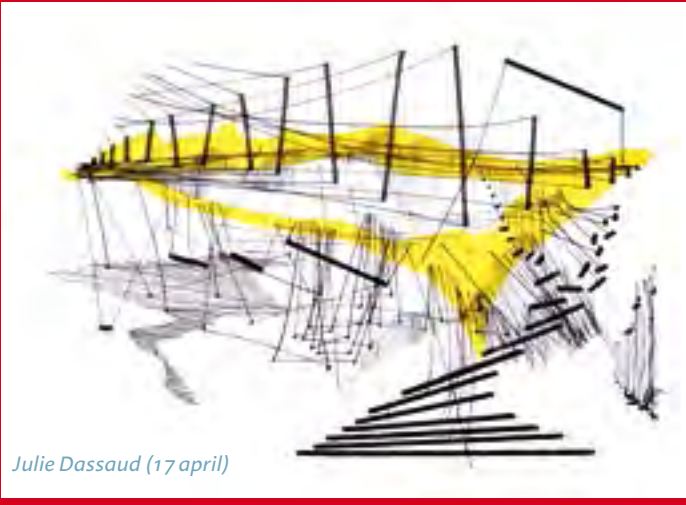
Nieuwe 'Nederlandse' muziek van onder anderen de jonge componisten Kees Wisse, Giuliano Bracci, Kate Moore en Maria Alejandra Castro Espejo. Door Una Cintina (orgel) en Christiaan Saris (slagwerk).

GRAFISCHE MUZIEK

Julie Dassaud

zondag 17 april, 14.15 uur

Beeldend kunstenaar Julie Dassaud is te gast met een speciaal project: 'grafische partituren', beeldende kunstwerken die ook als partituur voor musici kunnen dienen. Zie ook het interview met Julie Dassaud op bladzijde 46.

Julie Dassaud (17 april)

VAN BACH TOT KEE
Saxofoonensemble en orgel

donderdag 28 april, 20.15 uur

Docenten en studenten van het Conservatorium Amsterdam spelen muziek van Bach, Händel, Kee en Beljon. Een concert vol contrasten dus – én overeenkomsten. Zo lijken Bach en Kee meer op elkaar dan de drie eeuwen afstand tussen de twee zouden doen vermoeden.

Mei

POULENC & MILHAUD
Reitze Smits en Charlotte Riedijk

zondag 1 mei, 14.15 uur

Reitze Smits presenteert vanmiddag de nieuwste Orgelpark-cd, met door hem voor orgel bewerkte muziek van Darius Milhaud en Francis Poulenc. Daarnaast begeleidt hij Charlotte Riedijk in werk van onder anderen Eric Satie.

JAZZ
Weber en Puntin

zaterdag 7 mei, 20.15 uur

Florian Weber (piano, orgel) is de zoon van een operazangeres en een muziekprofessor; hij groeide op tussen de opera-uittrekels, met Schubert, Wolff en Debussy. Toch koos hij uiteindelijk voor de jazz. Claudio Puntin (bas- en besklarinet) werkte aanvankelijk als professioneel goudsmid, maar is inmiddels fulltime musicus. Hij speelt vooral in jazzensembles, zoals Kwintet East en het World Clarinet Quartet.

VOCAAL OP ZONDAG
Ribattuta Ensemble

zondag 8 mei, 14.15 uur

Het Ribattuta Ensemble is een gezelschap waarvan de kern wordt gevormd door professionele zangers. Afhankelijk van het uit te voeren repertoire kan deze kern uitgebreid worden met instrumentalist en extra zangers; vandaag bijvoorbeeld met organist Hayo Boerema. Hij is organist van de Grote of St.-Laurenskerk te Rotterdam.

DANS
ICKamsterdam
Emio Greco | PC

woensdag 18 mei, 20.15 uur

(try-out)

donderdag 19 mei, 20.15 uur

vrijdag 20 mei, 20.15 uur

Elk voorjaar presenteert het Orgelpark een speciaal voor de zaal van het Orgelpark gemaakte choreografie, met nieuwe muziek voor onder meer de orgels. Ditmaal wordt de dans verzorgd door het internationaal gerenommeerde gezelschap ICKamsterdam /Emio Greco | PC. Zie ook het interview met Emio Greco en Pieter C. Scholten op bladzijde 34.

IMPROVISATIESYMPOSIUM Orgelpark & VU

Van 24 tot en met 27 mei vindt in het Orgelpark het derde symposium rond het thema Improvisatie plaats, in het kader van het Orgelpark Research Program. Het Orgelparksymposium biedt ditmaal een kleurrijk overzicht van de stromingen, meningen en filosofieën die zich rond het fenomeen improvisatie voordoen. Een keur aan internationale kenners, denkers en musici is uitgenodigd om daaraan bij te dragen, zoals, om er slechts een paar te noemen, William Porter, Pamela Ruiter-Feenstra en Bruce Ellis Benson uit de Verenigde Staten, Peter Planyavsky uit Oostenrijk, Gary

Verkade uit Zweden en Rudolf Lutz uit Zwitserland. Het symposium begint op 24 mei niet in het Orgelpark zelf. Plaats van handeling is die dag om half vier 's middags de aula van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Daar aanvaardt research-leider Hans Fidom dan met een oratie officieel zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar Orgelkunde aan de VU. Deze leerstoel is gevestigd door het Orgelpark; het Orgelpark fungeert zeggend als instituut van de leerstoel. Hiernaast een overzicht van de concerten en enkele andere elementen uit het symposiumprogramma.

dinsdag 24 mei, 15.45 uur (Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105)

Hans Fidom

- Oratie met muzikale omlijsting door VU-organist Henk Verhoef, Joris Verdin en Klaas Hoek (harmoniums)

dinsdag 24 mei, 20.15 uur (Orgelpark)

Peter Planyavsky, Jos van der Kooy en Tomas Adam Nowak

- Concert Improvisaties

woensdag 25 mei, 20.15 uur (Orgelpark)

Twee openbare improvisatiecolleges

- Peter Planyavsky (Wenen)
- Bine Katrine Bryndorf (Kopenhagen)

donderdag 26 mei, 20.15 uur (Orgelpark)

Twee openbare improvisatiecolleges

- Tomas Adam Nowak (Münster)
- Jos van der Kooy (Den Haag)

vrijdag 27 mei, 13.13 uur (Orgelpark)

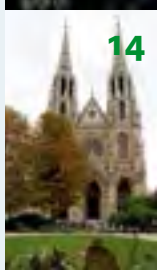
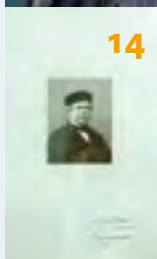
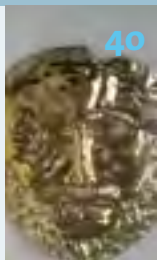
Concert Jacob Lekkerkerker & Friends

- To be a Dancer on the Organ

Zie ook het artikel op bladzijde 50 en www.orgelpark.nl (klik 'research program').

Improvisator Anton Heiller, volgens illustrator Astrid Huijsing.

‘Muziek opent alle harten’

Een muzikaal rendez-vous met Daniel Roth

De wereldberoemde Daniel Roth concerteert dit voorjaar in het Orgelpark. Timbres-
verslaggever Esther Monsanto en fotograaf Joyce Vanderfeesten reisden naar Parijs
en ontmoetten hem in de Église Saint-Sulpice, waar hij sinds 1985 organist is. In de
schitterende Salon Widor sprak Roth over l’Espérance, l’Amour en La Joie. Drie bronnen
van inspiratie in zijn leven en werk, die op hun beurt te herleiden zijn tot een krachtige
jongensdroom: ‘Organist worden en iets goeds doen voor de mensen.’

De warme middagzon valt over de Place Saint-Sulpice. Achter een klaterende fontein verrijst de imposante 17de-eeuwse Église. Geliefd om zijn wonderlijk asymmetrische torens: de noordtoren is vijf meter groter en rijker versierd dan de zuiddtoren die onafgemaakt bleef. Aan de kerk werkte door de eeuwen heen een reeks extravagante architecten, zoals Jean-François Chalgrin, schepper van de Arc de Triomphe. Binnen bevinden zich kostbare schatten: muurschilderingen van Eugène Delacroix in de Chapelle des Anges. Bij twee pijlers van het middenschip staan wijwatervaten in de vorm van reusachtige schelpen, geschonken door de Venetiaanse Republiek aan koning Frans I. Ze rusten op rotssculpturen van Jean-Baptiste Pigalle. Daniel Roth staat op ons te wachten onder de allergrootste schat die de Saint-Sulpice rijk is: het monumentale orgel.

Roth is een vriendelijke man. Golvend grijs haar en een zachte, zangerige stem. Hij spreekt vloeiend Frans en Duits, en gebruikt beide talen naar believen door elkaar. Een erfenis uit zijn jeugd in de Elzas. Het orgel van de Saint-Sulpice is zijn grote liefde, vertelt hij, al komt zijn echtgenote natuurlijk op de eerste plaats. ‘Voordat ik hier werd aangesteld, was ik 22 jaar organist van de Sacré-Coeur. Ook van dat orgel hield ik. Een journalist zette destijds boven een interview met mij de kop: ‘Mon orgue, ma vie.’ Mijn vrouw jaloers! Sindsdien pas ik op mijn woorden,’ bekent hij lachend.

L’Espérance

Een oude, onopvallende deur geeft toegang tot een wenteltrap. Roth gebaart naar boven: ‘Bereid je voor op meer dan zestig treden, Widor beklom deze trap nog toen hij negentig was.’ Want onze gastheer mag dan beroemd zijn, zijn voorgangers in de Saint-Sulpice waren dat zeker ook: Charles-Marie Widor, Marcel Dupré en Jean-Jacques Grunenwald, om slechts de drie allergrootsten te noemen. ‘Widor was hier maar liefst 64 jaar organist,’ vertelt Roth. ‘Wist je dat hij nooit officieel is benoemd? Na de dood van Lefébure-Wély wilde Aristide Cavaillé-Coll zelf per se Widor op de orgelbank hier. Omdat hij een pupil was van de Vlaming Jacques-Nicolas Lemmens, een briljant en grensverleggend organist. Cavaillé-Coll wilde dat Lemmens’ school meer bekendheid zou gaan genieten in Frankrijk. Maar: Lemmens had gestudeerd bij Adolf Friedrich Hesse. Het was de tijd van de Frans-Duitse oorlog, dus dat lag gevoelig. De priester van de Saint-Sulpice kreeg daarom veel kritiek toen Widor genoemd werd: Widor is te jong en speelt als een Duitser! Hij werd daarom slechts voor één jaar

Auteur

Esther Monsanto is freelance journalist en schreef onder meer voor tijdschrift Marie Claire. Zij werkt momenteel aan een roman waarin de componist Gioacchino Rossini een rol speelt.

aangesteld. Maar daarna raakte de zaak in de vergetelheid en hij bleef, tot bijna het einde van zijn leven.’

Eenmaal boven, wandelen we verder naar de Petit Salon de Widor. Met wijnrode muren en een majestueus borstbeeld van Widor een welhaast koninklijk vertrek. Voor Roth een tempel, maar ook een thuis. ‘De Saint-Sulpice en haar orgel zijn mij op veel manieren heilig. Mijn reis hier naartoe is elke keer een kleine pelgrimage.’ Hij vertelt hoe het allemaal begon. ‘Ik ben opgegroeid in Mulhouse. Als kind zag ik een documentaire over het leven van Albert Schweitzer, ook een Elzasser. Een nobel man, ik bewonderde hem zeer. Hij speelde gepassioneerd op het orgel en opeens wist ik het: voor mij lag de mogelijkheid van een zinvol bestaan! Sindsdien wist ik het zeker: ik moest en zou organist worden. Mijn moeder zag dat het me menens was en nam me serieus: ze ging werken om mijn muzikale opleiding te bekostigen.’ Nog altijd vindt Roth in het orgel zijn bestemming. ‘Muziek kan mensen hoop geven, samenbrengen. Zij opent alle harten. Denk bijvoorbeeld aan het West-Eastern Divan Orchestra van dirigent Daniel Barenboim. Daarin maken Israëlische en Palestijnse musici samen de prachtigste muziek. Wonderbaar!’

L’Amour

Eén van Daniel Roths belangrijkste leraren was Rolande Falcinelli, op het Conservatoire National Supérieur de Musique in Parijs. ‘An ihr danke ich alles.’ Zij vertelt hem over de klankesthetica in het werk van Guilmant, Widor, Dupré en Messiaen. Maar ze geeft hem vooral een diepgaande liefde voor Bach mee en voor het symfonische orgelconcept van Cavaillé-Coll. Nog altijd interpreteert Roth Bach in de traditie van Albert Schweitzer. Als een lofzang op de man die zijn leven richting gaf. ‘Voor wat betreft tempi zei Schweitzer: speel Bach niet te snel, maar zo dat elke noot hoorbaar blijft. Een grote muzikale levensles. In een kerk, maar eigenlijk in elke ruimte met een formidabele akoestiek, is het daarom ook noodzakelijk de aanslag wat losser te houden dan absoluut legato. Mit ganz klaren Tönen, sonst wird es eine Suppe.’

Roth is gefascineerd door de relatie tussen Schweitzer en Widor. ‘Schweitzer wenste als jonge man Widor te ontmoeten. Zij troffen elkaar hier in de Salon en spraken uitvoerig over Bach. Widor wist dat Schweitzer theoloog was en vroeg hem waarom Bach soms zomaar

De St.-Sulpice en de ‘Petit Salon de Widor’

midden in een koraal van diatonische naar dramatische, chromatische muziek overgaat. Waarop Schweitzer antwoordde: Mon cher maître Widor, als u de koralen op de juiste wijze wilt interpreteren, zult u hun teksten moeten bestuderen en begrijpen. Schweitzer bracht Widor en de Franse orgelwereld daarmee een haast heilige boodschap. Frankrijk was katholiek en kende de lutherse teksten niet, en er was natuurlijk ook het taalprobleem. Als Bachkenner en als Elzasser kende Schweitzer dergelijke barrières niet. Zo was hij in staat voor Widor de deur te openen naar de adembenemend mooie, mysterieuze wereld van Bach, met haar indrukwekkend archief aan muzikale middelen om vreugde en verdriet, hemel en hel uit te drukken.’

Roth vertelt het alsof hij het over oude vrienden heeft, en in zekere zin zijn Schweitzer en Widor dat ook. Zo bezit hij een document dat de band tussen beide meesters bezegelt. ‘Na mijn aanstelling in de Saint-Sulpice kreeg ik van een vriend een uiterst bijzonder exemplaar cadeau van Bachs Choralvorspiele, in de bekende Edition Peters. Hij had het, een jaar na de dood van Widor, in een antiquariaat gevonden,

en het bleek een geschenk van Schweitzer aan Widor te zijn geweest. Op de eerste pagina staat in blauwe inkt de sierlijke handtekening van Widor, in het binnenwerk vind je naast elk koraal de handgeschreven vertaling door Schweitzer.’

La Joie

We verlaten de Salon Widor, en gaan op weg naar het orgel. Voor onze ogen ontvouwt zich met vijf manualen het magnum opus van Cavaillé-Coll. Roth laat zijn handen bedachtzaam op de toetsen rusten. ‘Dit magistrale instrument werd oorspronkelijk in 1781 gebouwd, door François-Henri Clicquot. Toen al was het met zijn 64 registers een van de fraaiste instrumenten in Frankrijk. In de 19de eeuw bracht Cavaillé-Coll ongekende innovaties aan. Hij breidde het uit tot 102 registers, die hij zo samenstelde dat je als organist het gevoel hebt een compleet symfonieorkest te bespelen. Uit respect voor het werk van zijn voorganger verwerkte Cavaillé-Coll een groot deel van het oude orgel in het nieuwe. Van de zeventuizend pijpen is meer dan veertig procent van Clicquot. Zo verbond Cavaillé-Coll oude met moderne kunst. Het ene klankideaal werd voortgezet in het andere.’ Roth demonstreert het ‘wunderschöne runde tutti’ van het Grand-Choeur en de melancholisch klinkende Cromorne van Clicquot. ‘Dit orgel kan alles aan. Van klassiek tot romantiek en zelfs moderne stukken. Ik speel werk van Bach, Buxtehude, Franck en Widor en met evenveel Spielfreude Sweelinck en Frescobaldi.’

In 2007 beëindigde Daniel Roth zijn carrière als orgeldocent, maar met pensioen ging hij niet. Nog steeds reist hij voor recitals naar Amerika en Japan, én naar Amsterdam. Eindelijk ook heeft hij tijd voor zijn ‘levenswerk’: componeren. Hij vervolmaakte zijn triptyque Licht im Dunkel. Het eerste deel, l’Espérance, schreef hij al eerder voor orkest. Het tweede en derde deel, l’Amour en La Joie, zijn composities voor orkest, piano en orgel. ‘De triptyque is gebaseerd op het oratorium Jeanne d’Arc au Bûcher van Arthur Honegger, naar een libretto van Paul Claudel. Ik hoorde het voor het eerst als student. Jeanne d’Arc die in haar radeloosheid blijft hopen, liefde voelt en blijdschap. Ze ziet het licht in de duisternis. Dat wil ik nooit vergeten.’

We laten het orgel achter ons en dalen af naar de kapellen waar in de schemer de kaarsen branden. Buiten, op de trappen van de Saint-Sulpice, dut een clochard. Roth knikt naar hem. En zegt: ‘Au revoir monsieur.’

Het orgel van de St.-Sulpice

Daniel Roth

‘Dit **magistrale instrument** werd oorspronkelijk in 1781 gebouwd, door François-Henri Clicquot. Toen al was het met zijn 64 registers **een van de fraaiste instrumenten in Frankrijk**’

Orgelmaker én ‘organistenmaker’

Aristide Cavaillé-Coll (1811-1899)

Bijna twee jaar is het alweer geleden dat het nieuwe orgel van het Orgelpark in gebruik werd genomen. Het is gebouwd door de firma Verschueren uit het Limburgse Heythuysen, in de stijl van de Franse romantiek – op de manier dus van de 19de-eeuwse orgelmaker Aristide Cavaillé-Coll. In de afgelopen nummers van Timbres stonden we regelmatig stil bij organisten en componisten als César Franck en Louis Vierne, die met hun meesterlijke muziek de klank van Cavaillé-Colls orgels tot leven brachten. Omdat het dit jaar tweehonderd jaar geleden is dat Cavaillé-Coll geboren werd, vroeg Timbres ditmaal Cavaillé-Coll-kenner René Verwer iets te vertellen over leven en werk van de meester-orgelmaker zelf.

Op 4 februari 2011 is het tweehonderd jaar geleden dat Aristide Cavaillé-Coll in het Zuid-Franse Montpellier werd geboren. Hij was niet alleen een van de belangrijkste orgelmakers van zijn tijd, maar in meerdere opzichten ook de schepper en inspirator van de Franse organistenschool, die reikt van de in 1817 geboren Louis-James-Alfred Lefébure-Wély tot de in 1992 overleden Olivier Messiaen. Cavaillé-Coll was overigens niet alleen in Frankrijk actief. Hij exporteerde instrumenten naar vele landen in West-Europa, Noord- en Zuid-Amerika, zelfs naar Brits-Indië, China en Singapore. Na een lange periode van verminderde belangstelling staat zijn orgeltype sinds de jaren '80 van de 20ste eeuw opnieuw in de belangstelling. Het Verschueren-orgel in het Orgelpark getuigt daarvan.

Het begin

Aristide's voorouders leefden en werkten afwisselend in Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje. Zijn grootvader Jean-Pierre Cavaillé, orgelmaker van beroep, trouwde in 1767 in Barcelona met Maria-Francesca Coll, waarna haar achternaam volgens Spaanse traditie aan de zijne werd toegevoegd; zo ontstond de familienaam Cavaillé-y-Coll. Hun zoon

Dominique vestigde zich in Montpellier en verhuisde in 1827 naar Toulouse. Ook hij was orgelmaker en net als zijn vader leidde hij zijn zoons Aristide en Vincent zelf op tot zijn opvolgers. Al in 1829 voltooide Aristide zelfstandig – als achttienjarige dus! – de restauratie van het orgel in de kathedraal in het Spaanse Lérida.

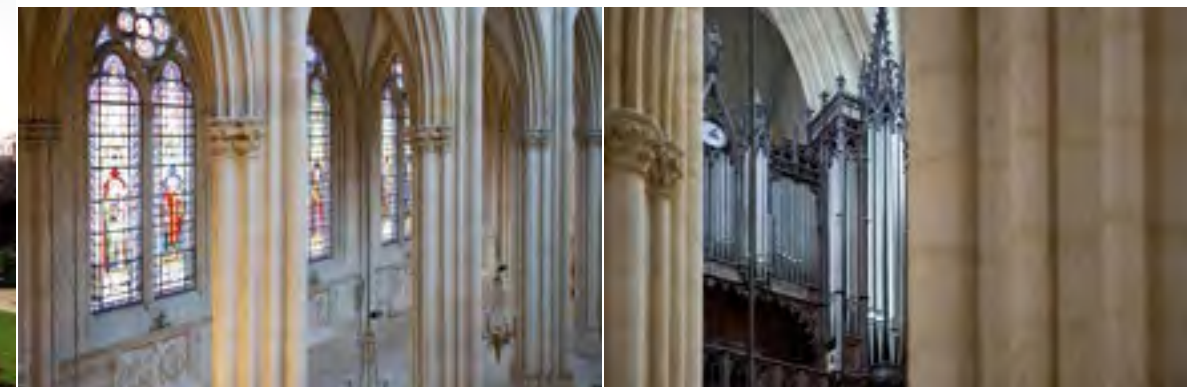
Rossini

In 1832 bracht componist Rossini een bezoek aan Toulouse in verband met de uitvoering van de opera *Robert le Diable* van Meyerbeer. Hierbij werd een zogeheten *Poikilorgue* gebruikt, een door vader en

Auteur

Organist en musicoloog René Verwer promoveerde in december 2008 aan de Vrije Universiteit Amsterdam op een proefschrift over het werk van orgelmaker Cavaillé-Coll in Nederland.

In 1833 werd een ‘concours’ georganiseerd voor de bouw van een nieuw orgel in de basiliek van Saint-Denis, even ten noorden van Parijs: de indiener van het beste plan zou de opdracht krijgen

De foto's op deze bladzijden tonen de St.-Clotilde

zonen Cavaillé-Coll uitgevonden saloninstrument met een orgelachtige klank, een voorloper van het latere harmonium. Diep onder de indruk van de kennis en het vakmanschap van Aristide adviseerde Rossini de jongeman zich in Parijs verder te bekwamen.

In Parijs kwam Aristide in contact met musici en wetenschappers op het terrein van de fysica en akoestiek. Het toeval wilde dat er dat jaar, 1833, een ‘concours’ werd georganiseerd voor de bouw van een nieuw orgel in de basiliek van Saint-Denis, even ten noorden van Parijs: de indiener van het beste plan zou de opdracht krijgen. Op aanraden van een van zijn nieuwe kennissen, componist en fysicus Berton, deed Aristide ook mee. Binnen enkele dagen leverde hij een indrukwekkend bestek in. Met succes!

Spoedig daarop vestigde de familie Cavaillé-Coll zich in de Franse hoofdstad. Ze ontving al snel bestellingen voor orgels in de Notre-Dame-de-Lorette te Parijs en in Bretagne. Deze instrumenten werden nog in Frans-klassieke stijl opgezet, volgens de 18de-eeuwse inzichten van orgelmaker Clicquot en orgelexpert Dom Bédos – zij het al wel met toevoeging van een klein zwelwerk. Bij zo'n zwelwerk staat een deel van het orgel in een kast, waarvan de organist de deuren naar believen kan openen en sluiten; net als bij het poikilorgue is zo naadloos zachter en luider spelen mogelijk. In 1839 introduceerde Aristide nog een vernieuwing: zogeheten ‘overblazende fluiten’, dat wil zeggen dwarsfluit-imiterende registers als Flûte harmonique 8' (8' wil zeggen op normale toonhoogte) en Flûte octaviante 4' (een 4' register klinkt een octaaf hoger). Een derde vernieuwing was vooral van technische aard: Aristide was in contact gekomen met Charles Barker, die een Engelse vinding om grote orgels lichter bespeelbaar te maken verder had ontwikkeld. Cavaillé-Coll nam Barkers patent over en samen pasten zij de nieuwe techniek toe in het orgel van Saint-Denis.

Pas in 1841 voltooide Cavaillé-Coll het instrument. Het orgel toont dat hij destijds op de scheidslijn van het klassieke en het romantische tijdperk stond. Het bevat een ‘Grand Plein Jeu’ en een ‘ravalement’ (extra toetsen onder de C die tegenwoordig de laagste toets van orgels is), aspecten die beide herinneren aan de 18de eeuw, maar ook overblazende fluiten, nieuwe registers als Cor anglais (Engelse hoorn) én voor het eerst Trompette en Clairon harmonique.

‘L’Orgue moderne’

Drie jaar na de succesvolle ingebruikneming van het orgel in Saint-Denis maakte Aristide een rondreis langs de traditionele Europese centra van de orgelkunst. Hij bezocht orgels en werkplaatsen in de Elzas in Zwitserland, Duitsland, Nederland en Engeland, en maakte kennis met orgelmakers als Callinet, Mooser, Walcker, Bätz, Witte en Hill. Hij leerde er strijkende registers kennen – in Frankrijk nog onbekend – en allerlei nieuwe technische ontwikkelingen.

In 1846 leverde hij het orgel in de Madeleine te Parijs op, waarin voor het eerst het typische Cavaillé-Coll-karakter duidelijk herkenbaar is. Hoewel uit vele brieven Cavaillé's minachting voor het in zijn ogen ouderwetse klassieke orgel blijkt, nam hij er toch klankkleuren uit over, zoals het brede, warme ‘grondstemmenensemble’ en de zeer boventoonrijke, Zuid-Franse trompetregisters.

Cavaillé-Coll formeerde zo een nieuw type orgel – in vele geschriften als ‘L’Orgue moderne’ aangeduid – naar persoonlijke opvattingen, uitvindingen en theorieën. Hij bleef trouw aan de mechanische techniek van de 18de-eeuwse orgelbouw. Vernieuwend waren de samenvoeging van het ‘Plein Jeu’ (de heldere klank van het klassieke orgel) en het ‘Grand Jeu’ (het tongwerkenensemble van het klassieke orgel)

De klassieke kerk van Parijs: La Madeleine

tot – wat hij noemde – het ‘Grand-Choeur’. Nieuw waren naast de al genoemde overblazende fluiten ook de diverse ‘strijkende’ registers, waaronder de uit de Italiaanse Voce umana voortkomende zwevend gestemde registers Unda maris en Voix céleste. In technisch opzicht valt behalve de ‘Barkemachine’ vooral de verdeling van de registers op, namelijk per klavier steeds in twee groepen: ‘jeux de fonds’ (grondstemmen) en ‘jeux de combinaison’ (hoge registers en tongwerken). De toegang van de wind tot die laatste groep kan met een voettrede door de organist versperd worden, zodat zij of hij het orgel plotseling sterk van klankkleur en luidheid kan veranderen. De introductie van zulke voettreden (‘pédales de combinaison’) laat zien dat Cavaillé-Coll zulke snelle veranderingen belangrijk vond.

Cavaillé-Colls meest in het oog springende verdienste is echter zonder meer de ontwikkeling van het zwelwerk, het ‘Récit-expressif’. De registers van het bovenste klavier (het Récit) plaatste hij daartoe in een zwelkast, zodat het ‘expressief’ werd, dus dat de organist de klanksterkte ervan met een simpele beweging van het zwelpedaal, te bedienen met de voet, snel kon wijzigen. Aanvankelijk plaatste hij slechts enkele fluiten en tongwerken in de zwelkast van het Récit, maar aan het eind van zijn loopbaan was het Récit een klankdivisie geworden die in aantal registers met het Grand Orgue, het Hoofdwerk van het orgel dus, kon wedijveren. Cavaillé-Coll beschouwde het Récit als zijn ‘enfant chéri’, waarmee in mystiek en monumentaliteit grote effecten kunnen worden gegenereerd.

Het orgel: een orkest?

César Franck betitelde het orgel in de St.-Jean-St.-François (1845), waarvan hij enige jaren organist was, reeds als ‘Mon orchestre’. Inderdaad staat Cavaillé-Coll te boek als de schepper van het orkestrale

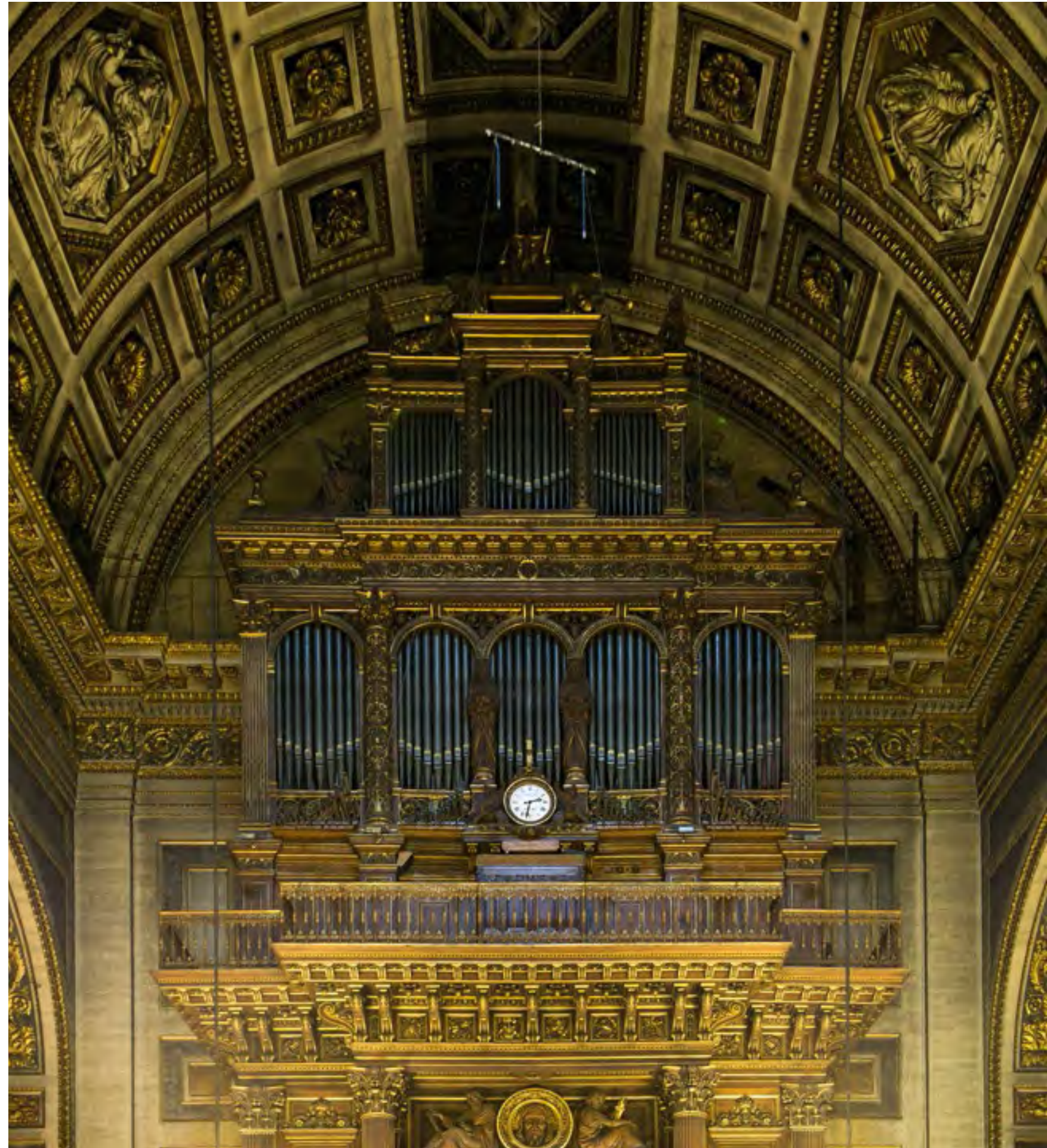
orgel. Toch ging hij in zijn streven niet zo ver als zijn Engelse collega’s. In Engeland speelde men graag transcripties van orkest- en vocale werken op het orgel, wat de orgelmakers min of meer dwong het orkestrale idioom als hoogste ideaal te beschouwen. In de Cavaillé- Coll-disposities zien we weliswaar namen van registers als Contrebasse, Violoncelle, Viole de gambe, naast talrijke fluiten en karakteristieke tongwerken als Basson, Hautbois, Cor anglais en Clarinette, maar het wezenskarakter van het orgel bleef behouden. Zijn intonatie is sterk maar nooit hard, glanzend maar nergens schel. Zo bereikte hij dat zijn instrumenten zeer voornaam klinken.

De Franse orgelschool

Geheel naar de maatstaven van de 19de-eeuwse technische vooruitgang moest het orgel een instrument zijn om op te musiceren, niet om op te werken. De organist was volgens Cavaillé-Coll idealiter een kunstenaar van formaat, virtuoos geschoold en uitstijgend boven de kerkorganist uit het Ancien Régime. Hij moest zijn instrument in vele klankkleuren kunnen laten horen: vandaar de pédales de combinaison.

Hoewel het vroege succes van het Cavaillé-Coll-orgel mede te danken is aan de niet aflatende ijver en promotie door de destijds zeer populaire organist Lefébure-Wély, moest diens mondaine spel het in de opinie van Cavaillé-Coll uiteindelijk afleggen tegen de contrapuntische stijl van de Belgische organist Jaak Lemmens. En dus stuurde hij latere grootmeesters als Alexandre Guilmant en Charles-Marie Widor naar België. In feite is de Franse 19de-eeuwse orgelstijl in belangrijke mate door Lemmens voorbereid.

Het succes van Cavaillé-Coll is ondenkbaar zonder de ondersteuning van musici als deze. Maar ook clerici en politici als Lamazou en Hamille speelden een rol, evenals zwager Hyppolyte Blanc, directeur

Het grootste orgel van Cavaillé-Coll, in de Parijse St.-Sulpice, verkeert nog helemaal in originele staat

van de *Administration des Cultes*. Via Blanc verwierf Cavaillé-Coll bijvoorbeeld belangrijke opdrachten in Parijs. Zo bouwde hij de orgels in onder andere de Notre-Dame, de St.-Sulpice, de Ste.-Trinité en het Trocadéro. Sterker nog, Cavaillé-Coll kreeg niet zelden fiat om van een bestek af te wijken en een orgel fors uit te breiden en te perfectioneren, daarmee het budget ruimschoots overschrijdend.

Zes etages

Van de 600 Cavaillé-Coll-orgels zijn er 120 voor Parijse kerken, kapellen en culturele instellingen gemaakt. Hij exporteerde circa 130 instrumenten; de overige orgels kwamen in de provincies terecht. Juist deze zijn over het algemeen het best bewaard gebleven. Maar ook zijn grootste orgel, in de Parijse St.-Sulpice, verkeert nog helemaal in originele staat. Aanvankelijk zou het Clicquot-orgel (1781) van deze schitterende kerk, in 1845 vergroot door Daublaine-Callinet, door Cavaillé-Coll tot 71 stemmen worden uitgebreid, maar bij de oplevering in april 1862 telde het 100 registers. Dit magische getal was eerder bereikt door Willis (Liverpool, St. George's Hall, 1855) en Walcker (Ulm, Münster, 1856). Lemmens schijnt een grote invloed bij de totstandkoming van de dispositie te hebben gespeeld: het orgel moest naar zijn mening geschikt zijn voor de orgelmuziek van Bach. Veel ouder pijpwerk, vooral vulstemmen en tongwerken, is daarom opnieuw gebruikt. Het instrument is alleen al om te zien kolossaal: de mechanieken en het pijpwerk zijn over zes etages verdeeld en het zwelwerk is boven de hoofdkas op dertig meter hoogte opgesteld. Maar ook qua muzikale betekenis is dit orgel overschatten zeer belangrijk. Alleen al de namen van de organisten die eraan verbonden zijn, spreken boekdelen: Widor, Dupré, Grunenwald en Daniel Roth, de huidige organist van de St.-Sulpice. Het illustreert daarmee als geen ander waartoe orgel- én organistenmaker Aristide Cavaillé-Coll in staat was.

Multi-interpretabel locatietheater

Waterlanders
combineert
kunstdisciplines
tot een zintuiglijk
spektakel

In de tuin van het Kröller-Müller museum kom je op één van de ‘Zwoele Zomeravonden’ plots drie boswachters tegen. Met een zwaar Duits accent vertellen ze je over de Vereniging Natuurmomenten waar zij voor staan. Ze hebben een route door het gebied uitgezet met als opdracht zoveel mogelijk teken mee terug te brengen voor in de tekendoos. Onderweg worden je zintuigen door verschillende installatiekunstwerken op de proef gesteld. Je hoort, ziet, ruikt en ervaart de fascinatie van de Vereniging Natuurmomenten oftewel het alter ego van het vierkoppige team van Waterlanders, het theater- en kunstenaarscollectief uit Wageningen. Bart Heijnemans, Eric Langendoen, Erik Woltmeijer en Remco de Kluizenaar maken locatietheater en installatieroutes waarbij meerdere kunstdisciplines worden gecombineerd tot een ‘multi-interpretabele ervaring’.

Auteur

Alexander Hangoor studeert muziekwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Utrecht. Hij heeft een grote passie voor hedendaagse muziek. Als muzikant en luisteraar probeert hij zich zo veelzijdig mogelijk op te stellen.

Het begon allemaal in hun eerste werkplaats, een leegstaand zwembad in Wageningen. Zeven man sterk was de groep die er de Stichting Waterlanders oprichtte om hun ideeën en ideeën van anderen over kunst en kunstenaarschap te verwezenlijken. Vaak wordt gedacht dat de groep uit Broek in Waterland komt en als je op internet zoekt ontdek je niet aan meerdere ‘hits’ over gelijknamige groepen. Maar de naam heeft enkel te maken met het zwembad; de zeven zijn als het ware op het water geland. Uiteindelijk bleven er in 2000 drie over; Waterlanders is sindsdien hún theater- en kunstenaarscollectief. Doel: ‘Het publiek onze fascinaties met een plek, de verhalen die daar hangen en de mystiek ervan laten ervaren.’

Locatietheater

Locatietheater is dan ook bij uitstek de uitingsvorm van Waterlanders. Koud afgestudeerd aan de Landbouwniversiteit Wageningen,

tegenwoordig Wageningen Universiteit, ontdekten de leden dat kunstenaarschap hen beter lag. Met aanvullende studies in theater, vormgeving en muziektechnologie verzamelden ze de kennis die ze nodig hadden om het soort theater te gaan maken dat aan hun ideeën voldeed. Ze hebben niets op met de ‘code’ die er heerst in de theaterzalen. Remco de Kluizenaar legt uit: ‘We bepalen per optreden en per locatie hoe het publiek moet lopen, hoe interactief of passief ze zich kunnen verhouden tot het stuk en wat ze gaan meemaken.’ Het publiek blijft echter wel ‘gewoon’ publiek. ‘Het is niet zo dat als je niet meedoet de show niet doorgaat.’

Torens

Na enkele jaren kwam Bart Heijnemans, één van de vier die ooit vertrokken, terug bij de groep. Hij nam de zakelijke kant en de productie voor zijn rekening. Samen vormen ze nu het perfecte brainstorm-

Natuurmonument / Intensief luisteren
naar de natuurgeluiden

Erik Woltmeijer

Bart Heijnemans

Natuurmonument / Boomschouw

Remco de Kluizenaar

team: ‘We blijven maar ideeën stapelen tot grote torens. Anderen bouwen zulke torens niet, want voordat ze staan zagen ze de poten er al onderuit.’ Soms is er eerst de locatie, soms eerst het verhaal. Daarna gaan ze gezamenlijk aan de slag waarbij geleidelijk iedereen zijn specialisatie ‘vindt’. Voor Eric Langendoen is dat meestal beeldende kunst en vormgeving, voor Remco de Kluizenaar beeldende kunst en performance. Erik Woltmeijer zorgt als componist en muzikant doorgaans voor de muziek. Locatietheater gaat bij Waterlanders dus gepaard met ‘intermedialiteit’, waarmee ze bedoelen dat ze er al hun disciplines in alle mogelijke combinaties in kwijt kunnen. ‘Ook kunnen we andere disciplines, als bijvoorbeeld dans, invoegen. We beperken ons niet’, zegt Erik Woltmeijer. ‘We werken vaak met acteurs, dansers en musici “van buitenaf”. Locatietheater is voor ons het zoeken naar de beste manier om op een bepaalde plaats een verhaal te vertellen, waarbij de locatie onderdeel wordt van het verhaal en het verhaal onderdeel van de locatie.’ Zo ontstaat een perspectief waarvan het publiek uiteindelijk ook deel zal uitmaken.

Oerol

In 2005 brak Waterlanders door op het Oerol festival op Terschelling met The Wasteland. Dat was eigenlijk per toeval: ‘We waren de plannen aan het versturen naar verschillende productiehuisen en hadden nog één kopie over. We dachten: laten we de gok wagen en het naar Oerol sturen.’ Een goede keus, want sindsdien zijn ze bijna elk jaar op het festival te zien geweest. Intussen is hun wensenlijstje nog

lang niet ten einde. Onder hun favoriete locaties vallen vooral die met veel ruimtes en perspectief. ‘Het moet vooral ook niet te af zijn, ook al kunnen we met vrijwel iedere locatie wel iets. Het kan ons niet gek genoeg’.

Installatieroutes

Naast hun locatietheatervoorstellingen zijn er geregeld installatieroutes van Waterlanders te bezichtigen. Zo’n route is een uitvergroting van een bepaald detail van hun voorstellingen. ‘Het is als het ware een beeldend portfolio binnen de context van ons werk’ vertelt Eric Langendoen. De routes hebben ook dezelfde dramaturgische boog als hun voorstellingen: ‘Als we een expositie maken dan willen we wel dat de installaties onderling verband houden en eventueel een verhaal vertellen.’

Tocht

Tocht is de werktitel van wat Waterlanders gaat brengen in het Orgelpark. De groep wordt voor die gelegenheid uitgebreid met Harry de Wit. Een logische keuze volgens Erik Woltmeijer. ‘Harry is bekend met locatietheater en met orgels en muziek. Tevens heeft hij de openheid en transpartheid in werkwijze die geheel bij de onze past’. Samen zullen ze een route vanuit het Vondelpark naar het Orgelpark uitzetten. Rode draad: de fascinatie die ze beleefden bij het voor de eerste keer zien van de orgels in het Orgelpark. Eric Langendoen legt uit dat Waterlanders het publiek een reis door de

binnenkant van het orgel zal laten ervaren, ‘waaraan we een evolutionair verhaal zullen koppelen’. Er zullen nieuwe instrumenten worden vervaardigd, er zal met film worden gewerkt en er zullen installaties worden neergezet.

Brainstorm

Mijn gesprek met de groep over de voorstelling in het Orgelpark eindigt in een brainstorm. ‘Weet je waar ik net aan zat te denken?’ zegt Eric. De ideeën buitelen over tafel, en ik luister toe hoe zich een creatief proces ontvouwt dat zich, nadat ik weg ben, ongetwijfeld nog lang zal voortzetten. Brainstormen is de werkwijze van Waterlanders. Pas in de laatste twee weken vóór een voorstelling weten ze precies hoe die eruit gaat zien. En dan nog: ‘Er kunnen op het laatste moment nog veel dingen veranderen als de locatie dat vereist’, zegt Remco. ‘Je kunt nog zo vaak alles doornemen, het daadwerkelijke eindproduct is pas af op de dag zelf. Wie nieuwsgierig is, moet dus vooral naar het Orgelpark komen. Tot die tijd is wat we gaan doen een verrassing – ook voor onszelf.’

Morse knikkerbaan

A photograph of two men smiling. The man on the left is in the foreground, slightly out of focus, wearing a dark shirt. The man on the right is in the background, in focus, wearing a dark jacket over a light blue shirt. They are standing in front of a brick wall and a green door.

Martin Fondse en
Wolfert Brederode
schrijven zich vrij

Ze beschouwen elkaar als geestverwanten en hebben grofweg dezelfde ideeën over muziek. Maar daarover praten? Nee, dat doen ze niet. ‘Liever niet’, nuanceren ze, met een terughoudendheid die natuurlijk dubbel nieuwsgierig maakt. En dus probeerde Timbres toch een afspraak te maken. Met succes – de twee musici blijken zelfs met plezier te vertellen over wat hen drijft en wat hen bindt. Maar ze benadrukken dat de echt interessante communicatie tussen hen tweeën via de muziek plaatsvindt – en dat Timbreslezers dus vooral naar het Orgelparkconcert moeten komen waarmee ze op 19 januari het voorjaarsseizoen van 2011 openen.

‘Muziek kan niet meer vastgepind worden. Een superontwikkeling!’

Martin Fondse en Wolfert Brederode zijn allebei componist en jazzpianist, maar daarmee zijn de overeenkomsten tussen de twee dan ook wel opgesomd. Fondse staat op het podium omdat hij muziek maken niet kan missen in zijn soms eenzame bestaan als componist en arrangeur voor de grote orkesten van Nederland, jazzgrootheden als Eric Vloeimans en Pat Metheny en fadokoninginnen Mariza en Christina Branco. Brederode is bijna niet van het podium af te slaan. Hij heeft een succesvol eigen kwartet, verschillende duoprojecten en speelt ook nog eens als sideman bij onder andere zangeres Susanne Abbuehl en het Yuri Honing kwartet. Componeren voor anderen,

links: Wolfert Brederode; rechts: Martin Fondse

zoals voor theatergroep De Appel, is bij hem eerder een uitzondering dan een hoofdactiviteit.

Hun werkvelden overlappen en lopen uiteen, maar Fondse en Brederode herkennen iets in elkaar: een zekere spaarzaamheid, lyriek en het talent om niet voor het geijkte te gaan, andere wegen in te slaan. Die wegen bewandelen ze allebei op een andere manier. Daarin zit de verrijking, zegt Fondse: ‘Het lastige van nieuwe muziek maken is beginnen, de eerste streken zetten. Maar tussen ons tweeën werkt dat juist helemaal te gek... Als ik een muzikale lijn heb, kan Wolfert daar vanuit zijn optiek op reageren. Hij draagt oplossingen en ideeën aan waar ik zelf nooit op was gekomen.’

Het is hier, op het snijvlak tussen herkenning en verwondering, dat de ultieme samenwerking plaatsvindt. Zo ontstond hun eerste muziek, voor een dansvoorstelling, en begonnen ze een uniek duo: Key Figures. Het komt niet vaak voor dat twee pianisten samenwerken. ‘Als het al gebeurt onttaardt het vaak in een virtuoze showcase voor twee. Elke pianist doet dan zijn eigen indrukwekkende ding en dat leidt al gauw tot overdaad’, legt Brederode uit. ‘Key Figures is anders. Terwijl we spelen, denken we niet alleen als pianisten, maar ook als componisten. Dat voorkomt dat het klankbeeld voortdurend vol is.’ Fondse beaamt dit: ‘Pianomuziek is nooit ons uitgangspunt geweest. Onze klankesthetiek gaat verder dan de pianoklank. En dan is het Orgelpark natuurlijk een ongelofelijke speeltuin.’

Dat Key Figures zo’n drie jaar geleden al in het Orgelpark mocht spelen was een zegen. Nu het duo de wittebroodsweken voorbij is, is de zaal nog steeds een grote steun. Met een orgelcompositie in opdracht van het Orgelpark verleggen Brederode en Fondse nu hun muzikale grenzen. Het ontstaan ervan is een verhaal op zichzelf: ze nemen eerst een album met eigen nummers op in het Orgelpark. Naast eigen nummers van een eerder moment, komt er ook een schets op voor de opdrachtcompositie. Hoe die zal klinken weten ze

nog niet. Pas na de opnames – waarbij ze de mogelijkheden van de orgels gaan uittesten – wordt het uiteindelijke stuk op papier gezet en zal het ook door anderen gespeeld kunnen worden.

Communiceren zonder woorden

Ons gesprek vindt vlak voor de opnames plaats. Fondse en Brederode hebben voorpret. Hun doel is om zo veel mogelijk instrumenten te gebruiken op de cd, maar de combinaties en de precieze inhoud van de nummers staan allerm minst vast. ‘Zo gaat dat bij jazz. De één geeft een aanzet, de ander vult aan, meestal zonder uitgebreide partituren,’ zegt Brederode. ‘Je speelt natuurlijk met musici die je uitkiest op hun kwaliteiten. Ik vind het soms bijna gênant om stukken uit te schrijven voor mijn collega’s, want ik weet dat ze met ideeën komen die ik niet heb en dat mijn aanvankelijke schets daardoor alleen maar kan groeien,’ zegt Brederode. Over de inhoud van de stukken wordt zelden gediscussieerd. Fondse: ‘Het gaat om de muziek, niet om ego. Bovendien moeten we pragmatisch te werk gaan. Als je binnen een paar uur 40 minuten muziek moet hebben, ga je geen ruzie maken over wiens melodie beter in de compositie past. Misschien als we honderd jaar samen werken, net als in een huwelijk. Tot nu toe weten we het gelukkig tamelijk fris te houden.’

Waar in een huwelijk soms veel wordt gepraat, spelen woorden in een muzikaal huwelijk nauwelijks een rol. ‘Nee, over de muziek en onze ideeën hebben we het zelden,’ zegt Brederode. ‘Hoe langer je in de muziek zit, hoe meer mensen je tegenkomt waarvan je voelt: dat zijn mijn geestverwanten. Dat gaat intuïtief. Zo ontstaat een netwerk van mensen met wie je zonder woorden kunt communiceren.’ Fondse: ‘Dat zeg je mooi. Muziek is een taal. Er zijn heel veel verschillende dialecten en door met elkaar te spelen kom je erachter welke taal je spreekt. Maar je moet de taal van de muziek ook leren spreken!’

Jazz is altijd een gecompliceerde muziekstijl geweest, maar de laatste veertig jaar is er door de immense diversiteit aan bomen helemaal geen bos meer te bekennen. Fondse vindt zelfs dat er niet gesproken kan worden van een ‘stijl’, maar eerder van een filosofie met *vrijheid* als belangrijkste speerpunt. De vraag: wat is jazz? speelt dan ook al

Auteur

Didi de Pooter is musicoloog en muziekjournalist.

sinds het ontstaan ervan in de jaren '20, zegt Brederode: 'Telkens als de stijl veranderde waren er weer mensen die vonden dat het geen jazz meer mocht heten.' Fondse vertelt dat de bebop op een gegeven moment voor een groot publiek als standaard van de jazz is gaan gelden, terwijl het juist altijd een stijl is geweest die 'heel erg in het nu zit'. 'Die standaardbezetting van de bebop klinkt heel goed en is heel praktisch, maar we leven nu in 2010! Elektronica bestaan ook alweer veertig jaar, dus zelfs dat is niet modern meer. In de jaren '90 denderde de *dance* door de muziekcène. Dat heeft zijn weerklank op de jazz. Heet het dan geen jazz meer? Voor mij wel.' 'Veel musici fungeren nu in een crossover gebied', vult Brederode aan. 'Ik ben ook opgegroeid met pop en klassiek en dat wil ik tot uiting brengen. Muziek kan niet meer zo vastgepind worden. Dat vind ik een superontwikkeling.'

Improvisatie stimuleren in een partituur

Aangezien de kernwoorden van jazz 'vrijheid' en 'nu' zijn is het logisch dat het uitschrijven van de muziek niet voor de hand ligt. 'Soms hebben we aan één melodie of akkoord genoeg. Het is dan effectiever om op het moment zelf het verloop van het stuk te bepalen dan het uit te schrijven, in te studeren en dan pas te spelen. Je moet niet vergeten dat geschreven muziek eigenlijk alleen een geheugensteuntje is. Muziek die van het blad loskomt is altijd intenser,' zegt Fondse.

Ook in de opdrachtcompositie zullen passages terecht komen waarin de organist om eigen inbreng wordt gevraagd. 'Organisten kunnen vaak goed improviseren, maar voor de speelbaarheid schrijven we het meeste uit,' zegt Brederode. Een gevoel van vrijheid stimuleren op papier is een behoorlijke uitdaging. Fondse: 'Mensen die voornamelijk uitgeschreven muziek spelen, blokkeren als ze ineens alles zelf moeten invullen. Door niet alles open te laten, hopen we dat de speler de vrijheid ervaart om ook iets van zichzelf toe te voegen.' De vrijheid die Martin Fondse en Wolfert Brederode voelen, willen ze zo doorgeven aan hun collega-musici. Geen podium waar ze dat beter kunnen doen dan het Orgelpark, de plek waar ze Key Figures naar eigen zeggen zagen ontstaan. Ze ontdekten er de klankkleuren waarmee ze verder wilden en merkten dat ze elkaar ook zonder woorden perfect begrijpen. Wolfert Brederode: 'Ook al zijn we totaal verschillend in zowel schrijfstijl als speelstijl, vaak zijn het dezelfde ideeën die we najagen.' Martin Fondse vult aan: 'En hoe dat werkt is het best te volgen als je naar onze concerten komt.'

‘Door niet alles open te laten, hopen we dat de speler de vrijheid ervaart om ook iets van zichzelf toe te voegen’

Tussen ‘dansicaliteit’ en muzikaliteit

Emio Greco | PC danst in het Orgelpark

Voorjaar in het Orgelpark betekent dans in het Orgelpark. Na de succesvolle choreografieën van Krisztina de Châtel, Conny Janssen Danst en LeineRoebana zijn ditmaal choreografen Emio Greco en Pieter C. Scholten, samenwerkend onder de naam Emio Greco | PC, uitgenodigd om met de bijzondere zaal aan de slag te gaan. Dansspecialist Marijn Dulfer zocht hen voor Timbres op om alvast iets te weten te komen over de voorstelling, die op 18, 19 en 20 mei te zien zal zijn.

Fotograaf: Mark Wohlrab

Auteur

Marijn Dulfer studeerde Kunstgeschiedenis en is gespecialiseerd in multidisciplinaire kunstprojecten. Haar aandacht gaat uit naar de relatie tussen beeldende kunst, dans en muziek. Ze heeft voor meerdere gezelschappen gewerkt, waaronder De Nederlandse Opera en LeineRoebana. Naast haar werkzaamheden voor Holland Dance werkt ze als freelance schrijver, geeft ze lezingen en verzorgt ze inleidingen bij voorstellingen.

Pieter C. Scholten

Het Internationaal Choreografisch Kunstencentrum Amsterdam (ICKamsterdam), een initiatief van Emio Greco en Pieter C. Scholten, is uitgestorven. Het is zomerstop: de dansers en het kantoorpersoneel zijn vrij en ook de vaste bezoekers laten zich niet zien. Een goed moment om eens rustig vooruit te kijken, en dat is inderdaad precies waarmee Greco en Scholten bezig zijn als ik binnenkom. Net terug uit respectievelijk Italië en China vertellen ze vanachter een groot glazen bureau over hun ideeën over dans en hun plannen. Voorzichtig maar met groeiend enthousiasme spreken ze ook over het toekomstige project in het Orgelpark.

Dans | Theater

De tafel vult zich langzaam met magazines en andere publicaties over Emio Greco | PC. Af en toe reiken Greco's armen met geraffineerde bewegingen over het glas om zijn verhaal kracht bij te zetten. Hij is duidelijk de danser van de twee. Doordat hij meedanst in de eigen voorstellingen kan hij de choreografieën 'van binnenuit maken en begeleiden'. Scholten bewaart juist afstand, zodat hij het totaalbeeld en de hoofdlijnen kan overzien.

Wat de twee choreografen bij elkaar brengt zijn juist hun verschillende achtergronden. De Italiaan Emio Greco komt uit de wereld van de dans en de Nederlander Pieter C. Scholten uit die van het theater. Hun wegen kruisten elkaar in Amsterdam; in 1995 besloten ze samen op te trekken in hun zoektocht naar nieuwe dansvormen. Nieuwsgierigheid naar het lichaam en zijn innerlijke motieven vormt voor hen het vertrekpunt om dans te creëren. Jarenlang trokken ze als nomaden over de wereld. In 2001 vestigden ze zich in de Nederlandse hoofdstad, waar ze in 2009 het Internationaal Choreografisch Kunstencentrum Amsterdam (ICKamsterdam) oprichtten. Naast het maken van dansproducties wil ICKamsterdam bijdragen aan de ontwikkeling van de dans door het stimuleren van dansonderzoek, het aangaan van de dialoog met andere kunstenaars, het aanbieden van educatieve programma's en het uitbrengen van publicaties.

Verleden | Toekomst

Greco en Scholten verheugen zich er op om in het Orgelpark, voor het eerst, met orgels te werken. Vooral het dansorgel, The Busy Drone, fascineert hen. 'Het is een echt object; het instrument is gigantisch en je voelt zijn aanwezigheid. Het danst bij wijze van spreken,' vertelt Pieter C. Scholten enthousiast. 'Vastomlijnde plannen voor het Orgelpark zijn er nog niet', gaat hij voorzichtig verder. 'Eerst moet het uitgangspunt duidelijk zijn, daarna kunnen we dat gaan uitwerken. Alle activiteiten moeten met elkaar verband houden, dat geldt voor alles wat we doen. Zo willen we in het Orgelpark ons dansonderzoek voortzetten en voortbouwen op ons repertoire.'

Het staat vast dat het choreografenduo in het Orgelpark een vervolg zal geven aan de samenwerking met componist en musicus Franck Krawczyk. In 2008 maakte hij voor Emio Greco | PC een bewerking van Bach's Matthäus-Passion voor de voorstelling [purgatorio]. Voor Krawczyk is het ontregelen van ordes de hoeksteen van zijn muzikale taal. De componist speurt naar fricties binnen bestaande muziek om iets nieuws te scheppen. 'Zijn ongewone manier van werken spreekt ons heel erg aan; hij heeft totaal geen scrupules als het gaat om het bewerken van andermans muziek,' zegt Pieter Scholten. 'Franck heeft altijd gekke ideeën. Zo betrok hij voorafgaand aan de voorstelling [purgatorio] in het Westerpark, waarbij het publiek over het terrein geleid werd, een straatmuzikant bij het geheel door hem een partituur te geven.' 'Bovendien,' voegt Emio Greco toe, 'hebben we zowel artistiek als vriendschappelijk een connectie.'

Emio Greco heeft Franck Krawczyk zeer recentelijk gesproken en kan al iets meer vertellen over de muziekkeuze. Ze hebben hun oog laten vallen op de muziek van György Sándor Ligeti (1923-2006), een van de toonzetters van de Europese avant-garde, en van de hedendaagse componist Pierre-Jean Scavino. Bij Ligeti lijkt hen de transformatie naar orgel heel interessant. Veel meer kunnen de choreografen op dit moment niet vertellen. Eerst gaan ze met Franck Krawczyk het

Nieuwsgierigheid naar het lichaam en zijn innerlijke motieven is het vertrekpunt

Bij de foto op bladzijde 34: violiste Janine Jansen kreeg in het begin van seizoen 2009/2010 carte blanche van het Concertgebouw. Ze koos onder meer voor een concert met dans. Emio Greco | PC tekende voor de choreografie, getiteld Double Points: Janine | Martin. Janine Jansen werd muzikaal vergezeld door Martin Fröst (klarinet) en Itamar Golan (piano). Double Points is de titel van een reeks choreografieën van Emio Greco | PC (foto Mark Wohlrab). Hierboven een foto van een moment uit een andere reeks choreografieën van Emio Greco | PC: [purgatorio] POPOPORA (première 2008) (foto Igor Mendizabal).

Uit de choreografie Orfeo ed Euridice (2004) (foto Basil Childers)

Emio Greco

Orgelpark bekijken, dan kunnen ze weer verder. ‘Dat is erg belangrijk,’ benadrukt Greco, ‘want Franck wil de ruimte eerst ‘begrijpen’ voordat hij er te werk gaat.’

‘Dansicaliteit’ | Muzikaliteit

Een van de onderzoeken die Emio Greco | PC in het Orgelpark wil voortzetten, is die naar de relatie tussen muziek en dans of tussen instrument en lichaam. Dans en muziek parasiteren op elkaar; ze voeden zich met de ander en leren van elkaar. ‘Hoofdzaak is dat dans en muziek niet mogen gaan fuseren. Ze moeten beiden autonoom blijven en elkaar versterken. Geen van beide mag overheersen,’ stelt Scholten serieus. Daarna verschijnt er een lach op zijn gezicht: ‘Het wordt een hele opgave voor de dansers om zichzelf en de dans staande te houden met al die orgels, zeker met de Busy Drone! Gelukkig zijn er verschillende manieren om dans en muziek met elkaar te combineren. Ze kunnen bijvoorbeeld elkaars echo vormen: de dans als echo van de muziek en de muziek als echo van de dans. Na heftig geluid is stilte nodig, een stilte die Emio vervolgens kan vullen met beweging.’

‘Ken je het woord dansicaliteit?’ vraagt Scholten. ‘Dansicaliteit werd als de tegenhanger van muzikaliteit geïntroduceerd vanuit de noodzaak om een eigen woordelijk instrumentarium te vinden voor dans die losstaat van de muziek. Want lange tijd werd het eigene van dans enkel met muziektermen beschreven. “Dans, zei men, moet je ervaren, dat kun je niet verwoorden.” Daar zijn wij het niet mee eens. Want als je geen woorden hebt kun je geen theorieën vormen,’ legt Scholten uit. Dansicaliteit en muzikaliteit horen bij elkaar, want ze komen beiden voort uit dezelfde lichamelijke expressie. Er is sprake van een wisselwerking. Als je beweegt, bijvoorbeeld stampt, ontstaat er geluid, ofwel een ritme, dat het lichaam aanzet tot nog meer beweging. In [purgatorio] houden alle dansers een elektrische gitaar vast, waarbij de lijven van de dansers reageren op de impulsen van gitaarmuziek die ze zelf produceren. De dansers transformeren in instrumenten en om-

gekeerd worden de gitaren levende klankborden. Voor een ander deel in [purgatorio] vertaalde Franck Krawczyk de Matthäus-Passion naar Greco’s dansende lichaam. Feitelijk verving zijn lichaam de vocale lijnen die de componist op verzoek van de choreografen geschrapt had.

Op de vraag of tijdens het project in het Orgelpark de muzikanten ook zullen gaan bewegen kijkt Scholten bedenkelijk. ‘Daar zijn we erg voorzichtig mee. Wel proberen we de muzikanten altijd de dans uit te leggen en ze zo enige dansicaliteit bij te brengen. We willen graag dat ze hun dansicaliteit gebruiken bij het spelen van hun instrument. Alleen als een muzikant het in zich heeft gaan we verder. Het was bijvoorbeeld fantastisch om met violiste Janine Jansen te werken. Zij bespeelt haar viool op een zeer heftige fysieke manier; Janine is één en al beweging. Dat probeerden we in 2009 in Double Points:

Double Points: + (foto Mark Wohlrab)

Als je beweegt, bijvoorbeeld stampt, ontstaat er geluid, ofwel een ritme, dat het lichaam aanzet tot nog meer beweging

Janine | Martin te versterken. De muzikale energie wordt getransformeerd tot dansicale energie, en omgekeerd.’

Hel | Paradijs

De choreografen spelen ook met de gedachte om een adaptatie te maken van hun op Dante geïnspireerde trilogie. In 2006 maakte Emio Greco | PC de veelgeprezen dansvoorstelling HELL, waarin zeven dansers het hellevuur hoog aanwakkerden. Hierna volgde de loutering in [purgatorio], dat tijdens het Holland Festival in 2008 in première ging. Het derde en afsluitende deel van de Dante-trilogie you PARA | DISO beleefde deze zomer zijn wereldpremière in Monaco. [Purgatorio] stond oorspronkelijk in het Westerpark met een groot orkest. ‘We zouden de choreografie graag willen “hertalen” naar een andere vorm. In dit geval terugbrengen naar de essentie: in een intieme setting met alleen een orgel en een danser,’ laat Scholten doorschemeren.

ICK | Orgelpark

Ook leent het project in het Orgelpark zich voor het Notation Research Project, een interdisciplinair onderzoeksproject naar nieuwe methodes voor de documentatie en transmissie van de hedendaagse dans. ‘Notatie is gangbaarder in de muziek dan in de dans. Neem het orgelboek dat in de Busy Drone gaat. Daarin is de muziek duidelijk vastgelegd op papier. In deze context zouden we een van de resultaten van het Notation Research Project, de interactieve installatie Double Skin/Double Mind, in het gebouw kunnen plaatsen,’ oppert Scholten. Deze virtuele versie van de workshop Double Skin/Double Mind geeft de basis van het werk van Emio Greco en Pieter C. Scholten weer. Deelnemers van de workshop worden erdoor uitgedaagd om nieuwe interpretaties van het dansende lichaam te ontdekken.

Kortom, alle verschillende paden die Emio Greco en Pieter C. Scholten bewandelen komen als vanzelfsprekend samen in het Orgelpark. Voor het publiek zijn de voorstellingen op 18, 19 en 20 mei een kans om mee te gaan op hun spannende choreografische zoektocht.

‘Pas comme les autres’: componist **Iannis Xenakis**

Op 4 februari is het tien jaar geleden dat componist Iannis Xenakis overleed. Xenakis was niet alleen een van de belangrijkste componisten van de 20ste eeuw, maar ook een van de opvallendste: hij was zowel architect als componist, en liet in zowel zijn gebouwen als zijn muziek een sterke fascinatie voor ‘stochastische’ processen merken – onvoorspelbare processen die alles te maken hebben met de waarschijnlijkheidstheorie uit de wiskunde. Daarmee reageerde Xenakis op componisten als Schönberg, Webern, Berg en hun volgelingen: hij meende dat zij de toonreeksen uit de klassieke muziek weliswaar door iets geheel nieuws hadden vervangen, maar dat de prijs daarvoor – een veel strengere set regels dan ooit voor componisten had bestaan – erg hoog was. Op 12 februari presenteert het Orgelpark een concert ter ere van Iannis Xenakis. Om iets meer over de dwarse componist te weten te komen, zochten Jacqueline Oskamp (tekst) en Joyce Vanderfeesten (foto’s) zijn weduwe Françoise op in Parijs.

‘Xenakis was een gesloten man die niet veel zei. Hij kwam rustig over, maar van binnen was hij een vulkaan.’ Françoise Xenakis, weduwe van de tien jaar geleden overleden componist, aarzelt geen moment als ik haar vraag of er een verband is tussen de ruige, explosieve muziek van Xenakis en zijn karakter. Ze is net tachtig jaar geworden en woont nog steeds in de grote atelierwoning op de bovenste verdieping van een woonblok, om de hoek bij Place Pigalle, waar ze al die jaren met haar man heeft doorgebracht. In de grote, lichte ruimte met her en der zitjes en divans met tientallen kussens, herinnert weinig aan de componist. Xenakis (1922-2001) had een eigen werkruimte een paar straten verderop. Ze wijst op een goudkleurig carnavalsmasker met het gezicht van Agamemnon dat ze ooit voor hem had gekocht. Verscholen staat een reproductie van een pagina uit *Pithoprakta* voor strijkorkest (1956), waarin de

noten zijn gevangen in de voor Xenakis zo typerende architecturale vormen. In haar werkkamer – Françoise heeft carrière gemaakt als romanschrijfster en literair criticus – heeft ze zich omringd met kiekjes van haar man, die consequent één kant van zijn gezicht laten zien, vol schaamte als hij was over de verminking van zijn linkerwang.

Gouvernantes

Als Françoise de 29-jarige Iannis Xenakis in 1950 in Parijs leert kennen, is hij al zwaar getekend door het leven. Ze vertelt over zijn vader, een rijke Griek die in Roemenië in de diaspora leefde, op zijn vijftigste een meisje van achttien jaar oud trouwde, terwijl hij zijn maitresse aanhield. Zijn jonge echtgenote, een getalenteerd pianiste, schenkt hem vier kinderen, maar sterft tijdens de vierde bevalling, evenals de baby. Iannis, de oudste, is dan een jongetje van zes. Zoals gebruike-

lijk in de toenmalige bourgeoiskringen trekt zijn vader drie gouvernantes aan die ieder een andere taal spreken: Duits, Frans en Engels. Elke week wisselen de drie jongetjes van juf, wat hen weliswaar een vloeiende talenkennis bezorgt, maar tegelijkertijd een emotionele tombola betekent. De twee jongere broers zullen op latere leeftijd beiden zelfmoord plegen. Het was een afwijkende opvoeding, beaamt Françoise.

Grieks verzet

Negen jaar oud wordt Iannis naar het Griekse eiland Spetsai gestuurd, naar een school voor kinderen uit welgestelde milieus. Als hij zeven-tien is besluit hij in Athene aan de technische hogeschool te gaan studeren. Hij sluit zich aan bij het verzet tegen de Engelse overheersing van Griekenland. ‘Hij werd communist’, zegt Françoise koket. ‘Dat is onvermijdelijk als je uit een rijk milieu komt. Iannis werd altijd kwaad als ik dat zei, maar ik denk oprecht dat alleen rijke kinderen op hun achttiende communist worden.’ Op 1 januari 1945 raakt Xenakis ernstig gewond bij een vuurgevecht. Een granaatscherf slaat een deel van zijn gezicht weg en hij verliest een oog. ‘Het ergste is dat zijn superieuren zich op dat moment al hadden teruggetrokken. Met andere woorden: het was een verloren strijd. Zijn verwonding was voor niets geweest’, aldus zijn weduwe. ‘Sindsdien is hij verbitterd geraakt en nooit meer politiek actief geweest: niet alleen zijn gezicht, ook zijn hart was verwond.’

‘Xenakis n’est pas un musicien’

Xenakis vlucht naar Frankrijk, terwijl hij in eigen land bij verstek ter dood wordt veroordeeld. In Parijs vindt hij onderdak in een huis met andere bannelingen. Op het architectenbureau van Le Corbusier krijgt hij in 1947 werk, wat resulteert in zijn medewerking aan het

Philips-paviljoen voor de Wereldtentoonstelling in Brussel in 1958. Volgens Françoise streek ‘Le Corbu’ met de eer, terwijl het opzienbarende paviljoen in werkelijkheid door Xenakis was ontworpen. Parallel aan zijn werk als architect probeert Xenakis zijn interesse in muziek verder te ontwikkelen. Hij zoekt contact met componisten als Honegger en Milhaud, maar omdat hij geen conservatoriumopleiding heeft gevolgd, weten ze niet goed raad met deze dilettant. Een ontmoeting met Olivier Messiaen betekent zijn redding. Deze herkent zijn talent en moedigt hem aan zijn eigen weg te gaan. Ook vindt hij een welwillend oor bij dirigent Hermann Scherchen. Toch is het Hans Rosbaud die zijn eerste grote orkestwerk *Metastasis* in 1955 op het festival van Donaueschingen in première brengt. In dit bolwerk van het serialisme veroorzaakt *Metastasis* een groot schandaal. *Xenakis n’est pas un musicien*, was de conclusie van Pierre Boulez, aldus Françoise Xenakis. ‘Boulez deed alsof hij niet kon begrijpen hoe men het werk van Xenakis als muziek kon beschouwen.’

Kracht

De primitieve kracht die de muziek van Xenakis voortstuwt, ontkend met behulp van mathematische modellen en theorieën uit de waarschijnlijkheidsleer, staat haaks op het verlangen naar beheersing en zuiverheid dat de serialisten koesteren. In het boek *Portrait(s) de Iannis Xenakis*, dat een jaar na zijn dood werd uitgebracht, schrijft zijn dochter Măkhi hoe haar vader zich altijd aangetrokken voelde tot extremen. Tijdens hun jaarlijkse vakantie op Corsica, waar hij zelf een huis had ontworpen en gebouwd, veerde hij op wanneer er een noodweer losbarstte. Zolang de zee kalm was, was hij niet geïnteresseerd. Zodra het begon te stormen, pakte hij zijn kajak om het water op te gaan. ‘Dat soort momenten van natuurgeweld herken ik ook in zijn muziek’, aldus Măkhi. Het zijn diezelfde vakanties die Françoise

Xenakis ontwierp samen met Le Corbusier het Philipspaviljoen voor de Wereldtentoonstelling van 1958, die in Brussel werd gehouden. Het gebouw bestond uit gewelfde platen beton van 5 centimeter dik. Na de tentoonstelling werd het gebouw opgeblazen; het heette dat het niet voor de lange termijn was ontworpen, maar het kan ook zijn dat de conflicten die tijdens de bouw al tussen allerlei betrokkenen oplaaiden een argument zijn geweest. Edgar Varèse componeerde muziek voor de ingebruikneming, weer te geven via maar liefst 400 luidsprekers. Het paviljoen was bedoeld om de vooraanstaande plaats van Philips in de wereld van beeld en geluid te onderstrepen.

inspireerden tot het autobiografische boek *Moi, j’aime pas la mer*. Elke zomer stond ze doodsangsten uit als Iannis het lot tartte. ‘Wandelen in de bergen deed hij bij voorkeur midden op de dag in de brandende zon, urenlang. Het moest gevaarlijk zijn, anders vond hij het saai. We zijn een keer met onze dochter, toen een baby van drie maanden, omgeslagen met de boot. Achteraf was hij versteend van angst, maar die gebeurtenis heeft niets veranderd. Hij was nu eenmaal een beetje gek.’

‘Anders dan de anderen’

In de woorden van Messiaen: *pas comme les autres*. Françoise schatert het uit als ik haar aan deze uitspraak herinner. ‘Messiaen was veel te beleefd. Xenakis was pas du tout comme les autres! Hij was ontzettend charmant, hij was getalenteerd, hij werkte keihard, maar hij was erg onzeker. Hij twijfelde altijd aan zijn muziek. Bij elk concert ging hij naar de generale repetitie en steevast belde hij twee uur voor het concert de dirigent op: “Is het wel nodig dat ik vanavond kom? Ik heb de uitvoering toch al gehoord?” Hij werd verteed door angst. Twijfelen is gezond, maar Xenakis had geen enkel vertrouwen in zijn kunnen.’ Ook ontbeerde hij gevoel voor humor, meent ze. ‘Hij had niet het vermogen om grapjes te maken en hij was jaloers op mijn woordspelingen in het Frans. Ik heb zijn vader meegemaakt: loodzwaar. Zijn twee broers: bloedserieus. Heel saai. Hij is vijftig jaar bij mij gebleven omdat ik hem aan het lachen maakte. “Fais-moi rire”, imiteert ze met een zware rollende rrr het accent van Xenakis. ‘Nee, dat is geen Griekse of Roemeense tongval, dat was het accent van zijn Franse gouvernante, die uit de Bourgogne afkomstig was. Toen hij Varèse ontmoette, bleken ze allebei hetzelfde accent te hebben. Daar hadden ze veel plezier om.’

Niveau en mentaliteit

Françoise gaat regelmatig naar uitvoeringen van Xenakis’ muziek in diverse Europese landen. In Frankrijk worden zijn composities niet veel gespeeld, hooguit door een dirigent als Michel Tabachnik die een bewonderaar is van zijn werk. Ze laat echter een indrukwekkende lijst zien met concerten buiten Frankrijk in de komende drie maanden, haar toegestuurd door uitgeverij Salabert. Op de vraag of ze van zijn muziek houdt, zegt ze zonder aarzelen: ‘Ik houd van die grote explosieve stukken, die immense orkestwerken. De solostukken werken vaak op mijn zenuwen.’ Ze legt uit hoe het niveau en de mentaliteit van de uitvoerders haar man parten hebben gespeeld. ‘Indertijd was zijn muziek zo nieuw, dat veel musici haar niet wilden spelen. Het Orchestre Nationale de France is zelfs in staking gegaan. Een deel van de musici liep weg tijdens de repetitie en dat concert is niet doorgegaan. Maar met de komst van een generatie jongere musici, veranderde er veel. Ik kan me herinneren dat de violist Irvine Arditti op een zonnige dag in korte broek bij ons op de stoep stond. Die wilde Xenakis’ muziek graag spelen. Hij deed dat magnifiek. Maar als zijn muziek slecht wordt vertolkt, is ze een kwelling.’

Julie Dassaud

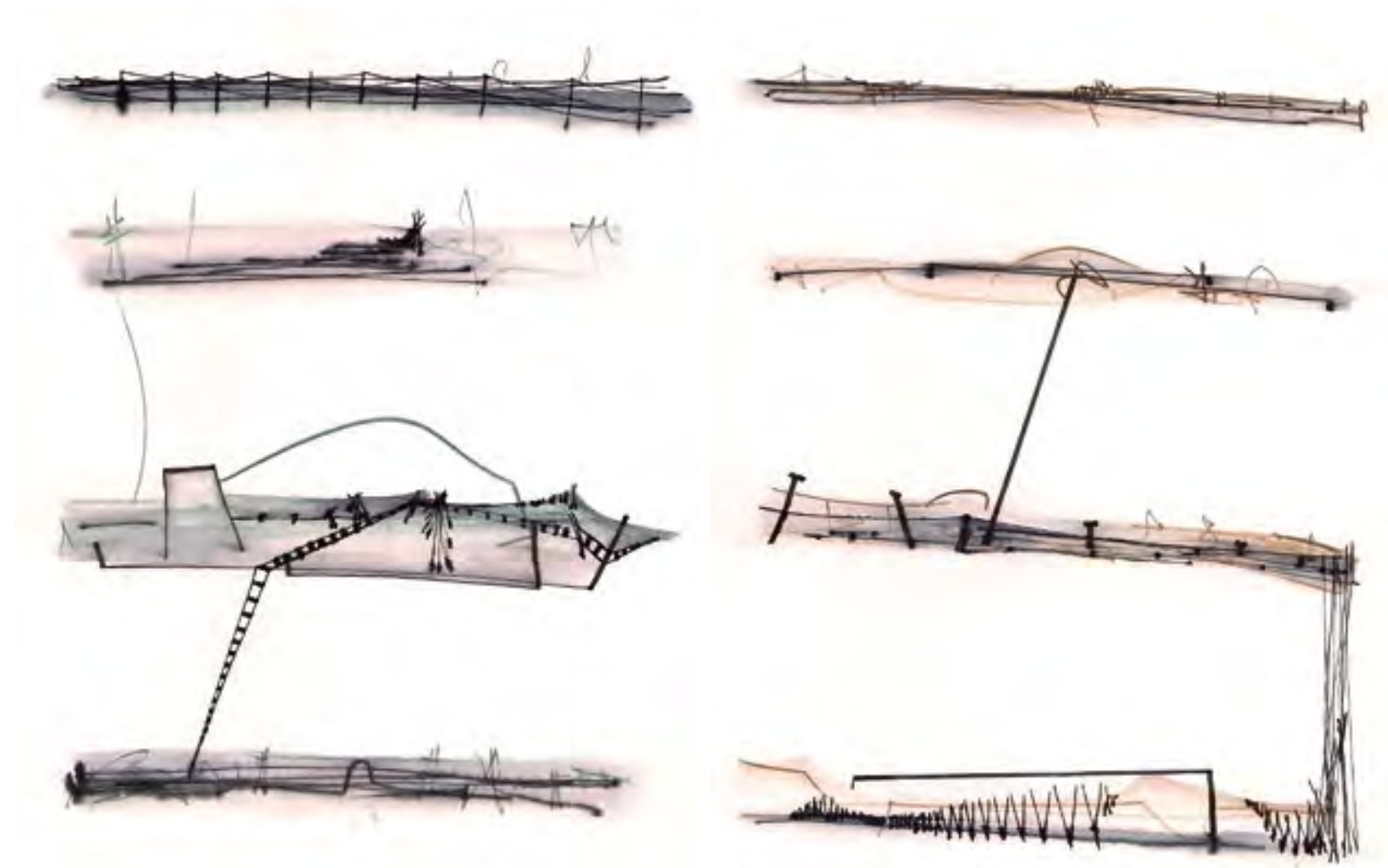
zoekt nieuwe dimensies voor muziek en grafiek

Hoewel ze naar eigen zeggen weinig weet van muziek, is Julie Dassaud (Frankrijk, 1976) toch een beetje componist. Tegen wil en dank eigenlijk, want hoewel ze keer op keer te horen kreeg dat haar tekeningen misschien wel geschikt zouden zijn als partituren, wilde ze daar niets van weten. 'Ik wilde niet afgeleid worden van mijn werk; een tekening is een tekening.' Pas toen Dassaud aanliep tegen het dikke kleurige boek *Notations 21*, een verzameling van 'graphic scores' van verschillende kunstenaars, beseftte ze dat een tekening niet altijd alleen maar een tekening is. Op zondag 17 april presenteert het Orgelpark een concert rond haar grafische partituren.

Auteur

Didi de Pooter is in 2008 aan de Universiteit Utrecht afgestudeerd als musicoloog. Ze is actief als muziekjournalist.

Twee voorbeelden uit de reeks Saharazand (2008), die bestaat uit 24 'tekeningpagina's', gemaakt met 24 kleurpotloden en Oostindische inkt, met telkens 4 variaties per 'studie' (Complete subtitel: 24 Studies / From Color Scales to Graphic Scores / An Interdisciplinary, intercultural Project)

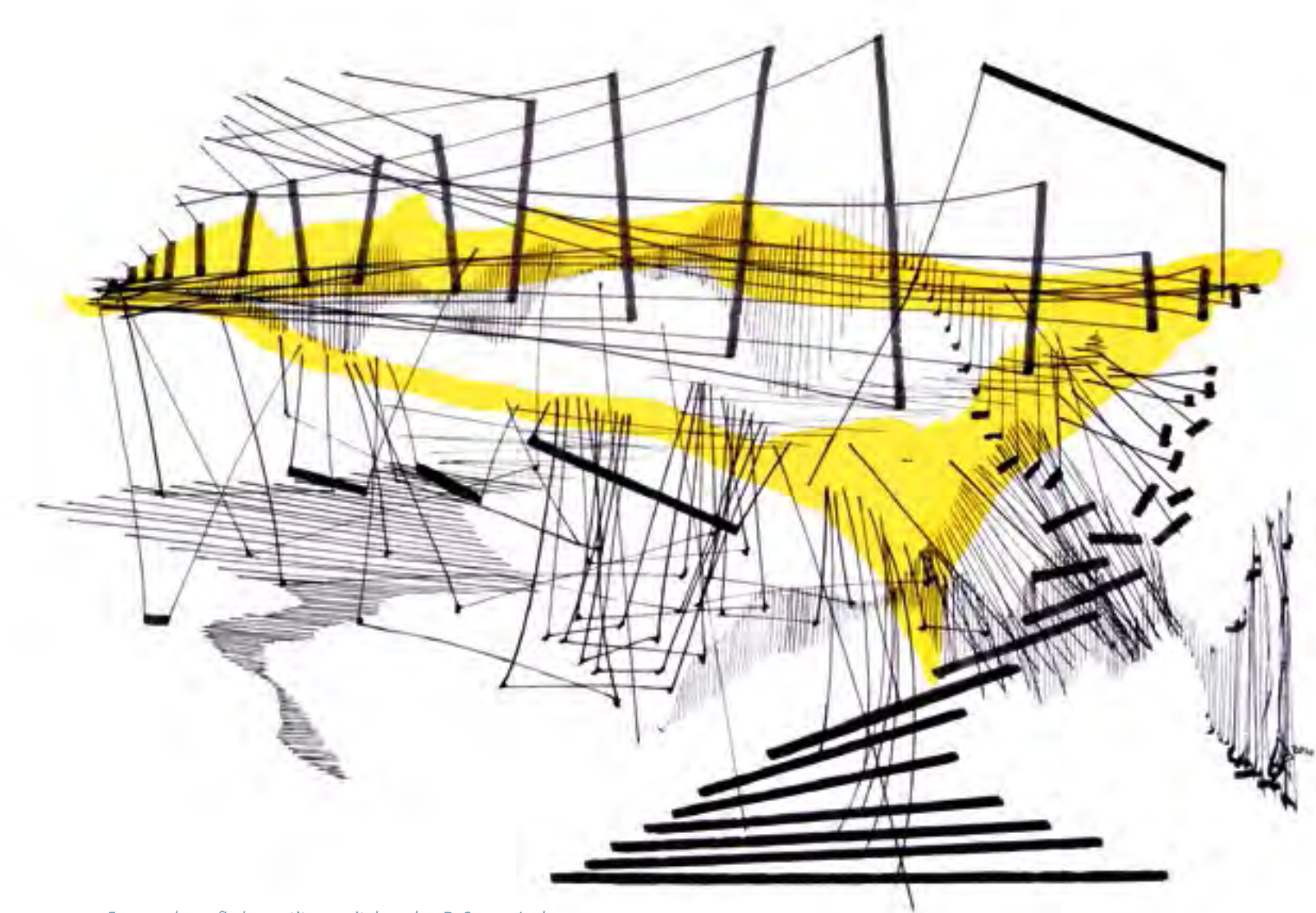
Het viel Dassaud op dat de *graphic scores* een taal zonder conventies hanteerden. Dat gaf de doorslag. 'Ik dacht: als ik iets zou willen laten horen met mijn tekeningen, dan zou dit het zijn.' "Dit" was in eerste instantie Saharazand (2008), vierentwintig vellen met telkens vier potloodtekeningen, bedoeld als improvisatie-etudes. 'De tekeningen lijken op landschappen, maar als je de vierentwintig vellen naast elkaar ziet, zit er een ritme in.'

Saharazand

De kunstenaar heeft grootse plannen met Saharazand: de komende jaren stuurt ze de etudes als een soort van kettingbrief naar musici over de hele wereld, in de hoop dat die hun interpretatie terug sturen.

'Ik denk dat de abstractie dicht bij een universele taal komt. Om dat te onderzoeken wil ik ook over de grenzen van de westerse muziek kijken.'

Een aantal van Dassauds werken is eerder als experiment uitgevoerd, maar haar officiële debuut als componiste in het Orgelpark moet nog komen. En voor het zover is, moet er nog veel uitgewerkt en besproken worden, met de musici bijvoorbeeld. Die moeten wel om kunnen gaan met zo veel abstractie, want 'als je te veel moet uitleggen is de openheid weg', zegt Dassaud.

Een van de grafische partituren uit de reeks 3D_Scores. In deze partituren heeft Dassaud in geel het ‘luistergebied’ aangegeven

2D wordt 3D (of 4D)

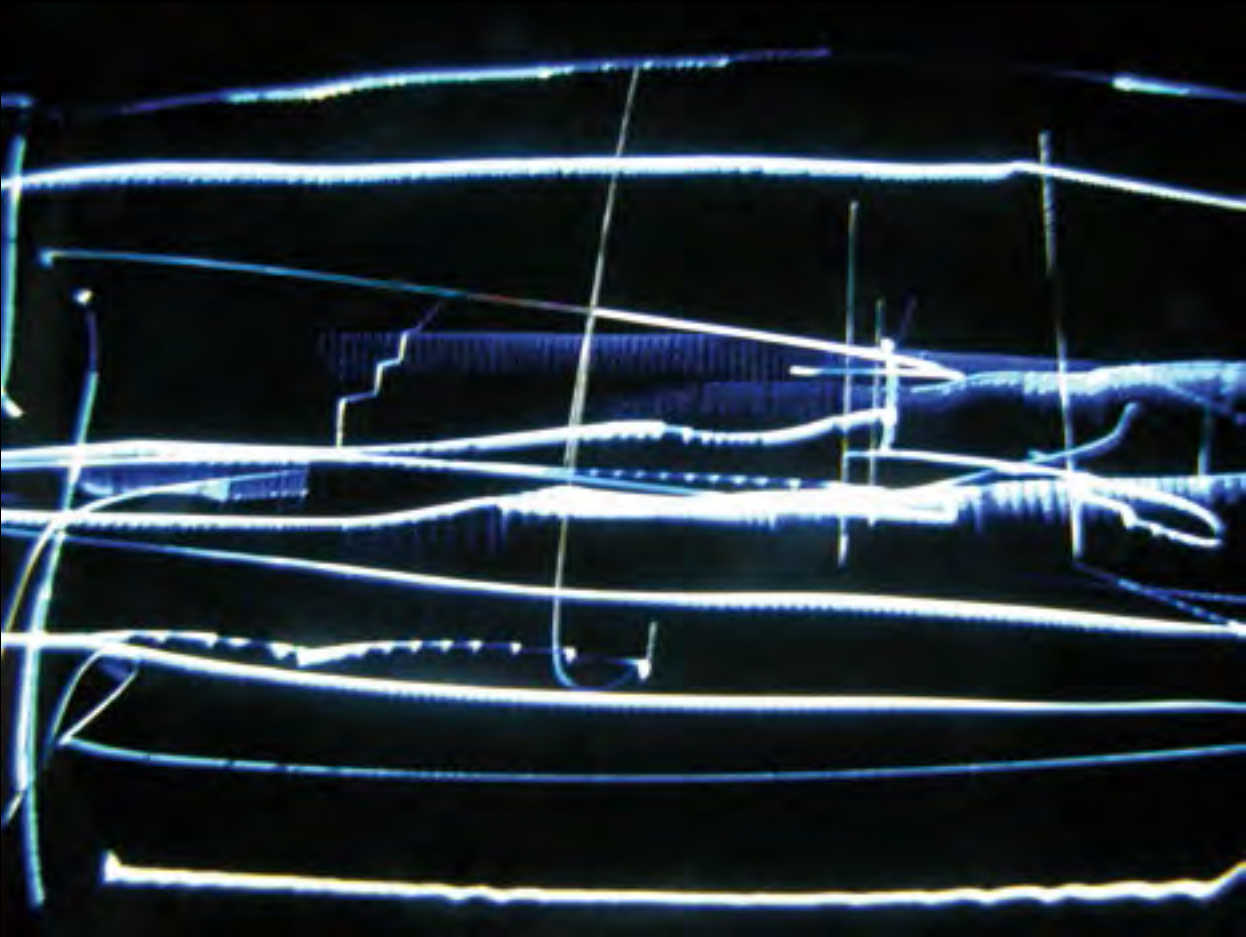
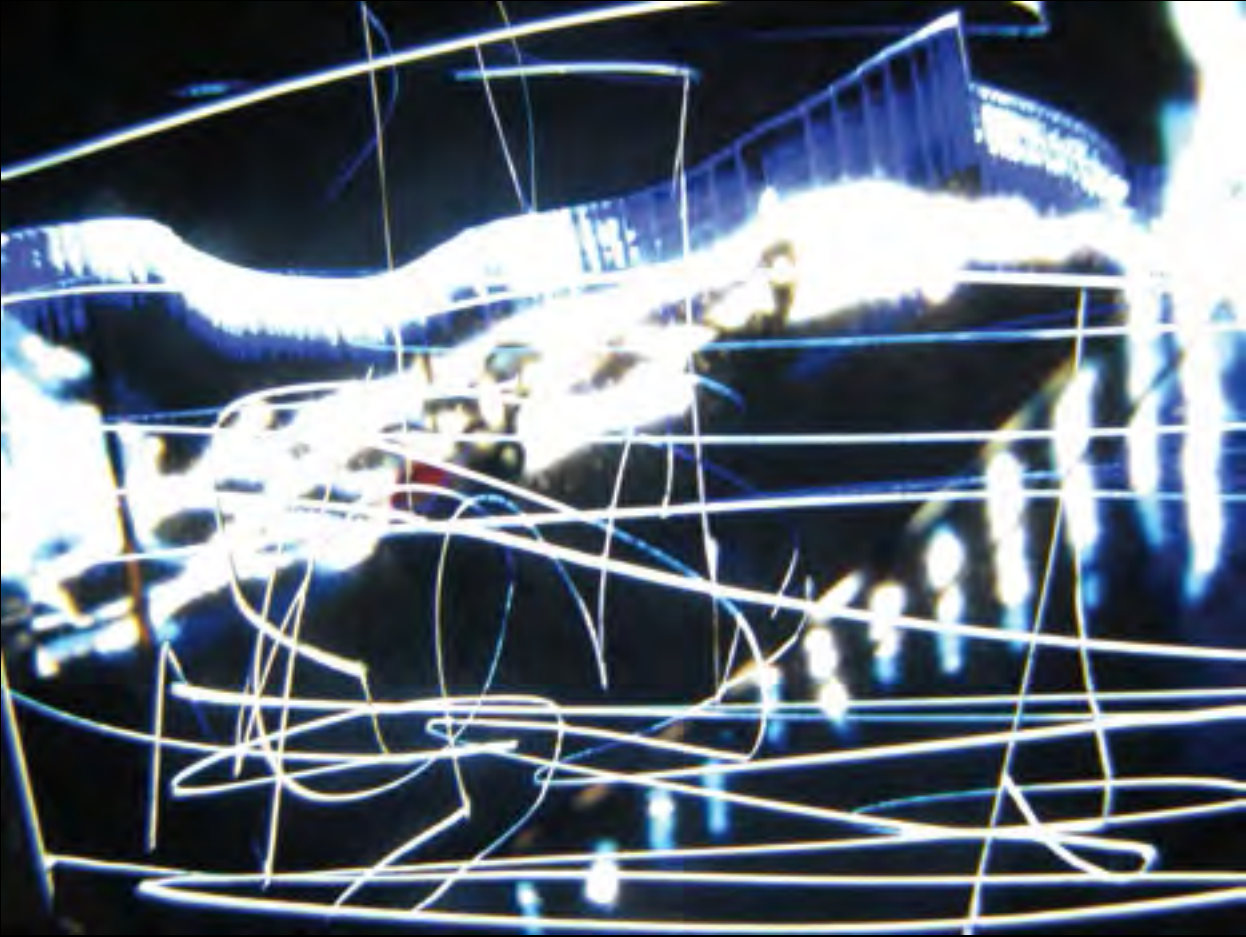
In Dassauds nieuwe werk komt nog een ander belangrijk begrip aan bod: ruimtelijkheid. ‘Bij de uitvoering van deze tekeningen wil ik het geluid van alle kanten laten komen, maar hoe we dat precies gaan doen weet ik nog niet. Ook in partituren zoek ik die extra dimensie. Ik heb bijvoorbeeld gekrast in onontwikkelde fotofilm. Als je dat projecteert kun je optimaal gebruik maken van de ruimte, maar ook variëren in snelheid. Dat geeft een heel speelse uitvoering.’

Als kind tekende Dassaud al abstract. Ze schaamde zich: ‘Ik wilde liever gezichten tekenen, zoals mijn leeftijdsgenoten.’ Ook in de muziek zocht ze de abstractie op. ‘Ik vond de pianowerken van Bela Bartok grappig als kind.’ Veel verder dan Bartok kwam Dassauds passie voor

de piano niet. ‘Ik ben op les gedaan omdat niemand in de familie op mijn oma’s piano wilde spelen. Ik leerde snel, maar snapte absoluut het nut niet van mijn inspanningen, een beetje zoals bij wiskunde.’

Het nut van abstracte kunst is echter zo klaar als een klontje voor de nieuwbakken componiste: ‘Het is een heel directe manier van communiceren, het is eenvoudig. Als je geen conventies naleeft, komt je boodschap er natuurlijker uit.’

rechts: Mountains: twee grafische partituren, gemaakt door blauwe krassen aan te brengen op diafilm

Van 24 tot en met 27 mei vindt in het Orgelpark het derde symposium rond het thema Improvisatie plaats, in het kader van het Orgelpark Research Program. Waren de symposia in 2008 en 2009 gewijd aan respectievelijk een kennis-making met het domein van de orgel improvisatie en het verband tussen orgel improvisatie en orgelbouw, ditmaal biedt het Orgelpark-symposium een kleurrijk overzicht van de stromingen, meningen en filosofieën die zich rond het fenomeen improvisatie voordoen. Een keur aan internationale kenners, denkers en musici is uitgenodigd om daaraan bij te dragen, zoals, om er slechts een paar te noemen, Peter Planyavsky uit Oostenrijk, Gary Verkade uit Zweden en Rudolf Lutz uit Zwitserland.

Wat is improvisatie?

Orgelpark Research Symposium: 24-27 mei '11

Orgelkunde aan de VU: oratie

Het symposium begint op 24 mei niet in het Orgelpark zelf. Plaats van handeling is die dag om half vier 's middags de aula van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Die locatie heeft alles te maken met de openingsfestiviteit van het symposium: die dag aanvaardt Hans Fidom met een oratie officieel zijn benoeming tot bijzonder hoogleraar Orgelkunde aan de VU. Deze leerstoel is gevestigd door het Orgelpark; het Orgelpark fungeert zagezegd als instituut van de leerstoel. De oratie zal gaan over de manier waarop we antwoorden proberen te vinden op de vraag wat er eigenlijk gebeurt wanneer iemand musicert, en wat we bedoelen wanneer we een muzikale ervaring overtuigend vinden. Benadering van deze vragen via het perspectief van de improviserende organist biedt fascinerende aanknopingspunten.

Harmonium

Normaal gesproken vinden oraties zonder veel ophef plaats, maar het Orgelpark zou het Orgelpark niet zijn als het niet merkbaar aanwezig was. Op 24 mei zal de Vrije Universiteit dan ook, zij het kortstondig, niet om Orgelkunde heen kunnen: de bekende 'harmoniumisten' Joris Verdin en Klaas Hoek zullen met korte concerten buiten de VU en in de lobby de aandacht op de hernieuwde leerstoel vestigen. 's Avonds vindt dan in het Orgelpark het openingsconcert van het symposium plaats, met drie eveneens toonaangevende musici: Peter Planyavsky uit Wenen, Tomas Adam Nowak uit Münster en Jos van der Kooy uit Amsterdam/Haarlem. Zij zullen zowel afzonderlijk als samen improviseren. Ervaringen met de eerdere Orgelparksymposia hebben geleerd dat zo'n combinatie spectaculair kan uitpakken. Kan uitpakken inderdaad: niemand weet immers van te voren wat voor muziek er zal klinken.

Spannend

Het is dat spannende aspect dat de kunst van het improviseren verbindt met hoe er, in ieder geval tot het midden van de 19de eeuw, in het Westen in het algemeen gemusiceerd werd. De eigen inbreng van de musicus was tot die tijd, en in feite nog tot ver in de 20ste eeuw, de normaalste zaak van de wereld. Pas na de Tweede Wereldoorlog, toen het optimaal benaderen van de bedoeling van de componist bij musiceren het ultieme doel werd, heeft de improvisatie zich ontwikkeld tot de tegenpool daarvan: zonder partituur toch tot overtuigende muziek komen.

Veelkleurig

Hoe dat zich heeft ontwikkeld en wat de stand van zaken vandaag de dag is, daarover buigen zich tijdens het symposium de deelnemers. Niet alleen in de vorm van lezingen en presentaties, maar ook, bijvoorbeeld, door op woensdag- en donderdagavond 25 en 26 mei te tonen hoe aan Europese conservatoria improvisatie onderwezen wordt: Planyavsky, Nowak, Van der Kooy, alsook Bine-Katrine Bryndorf (Denemarken), Phillipe Lefébure (Frankrijk) en Willem Tanke nemen elk hun eigen studenten mee om op het Orgelparkpodium een openbare les te laten zien.

Sessies

Het symposium is samengesteld uit sessies. Naast de educatieve sessie van woensdag- en donderdagavond zijn er sessie over improviseren in historische stijlen, over nieuwe orgelconcepten die her en der in Europa worden ontwikkeld in antwoord op improvisatiewensen van organisten, over improviserend filmmuziek maken bij stille films uit de vroege zoste eeuw, enzovoort. Elke sessie kent een eigen voorzitter.

‘Keynotes’

De ‘Keynote Address’ – de grote lezing waarmee elk symposium opent – wordt ditmaal gegeven door Peter Planyavsky. Hij portretteert de man wiens biografie hij schreef, en die de Europese improvisatiekunst na de Tweede Oorlog sterk heeft beïnvloed: Anton Heiller. Daarop volgen twee eveneens letterlijk ‘toonaangevende’ lezingen, ditmaal met een filosofische inslag. Bruce Ellis Benson (Verenigde Staten, Wheaton College) behandelt de vraag ‘Wat is improvisatie’, en Marcel Cobussen, lid van het Orgelpark Research Team, maakt kanttekeningen bij het fenomeen improvisatie onder de titel ‘Reflections on Improvisation’. Het complete programma is te vinden op de website van het Orgelpark: www.orgelpark.nl, klik ‘research program’.

Slotconcert

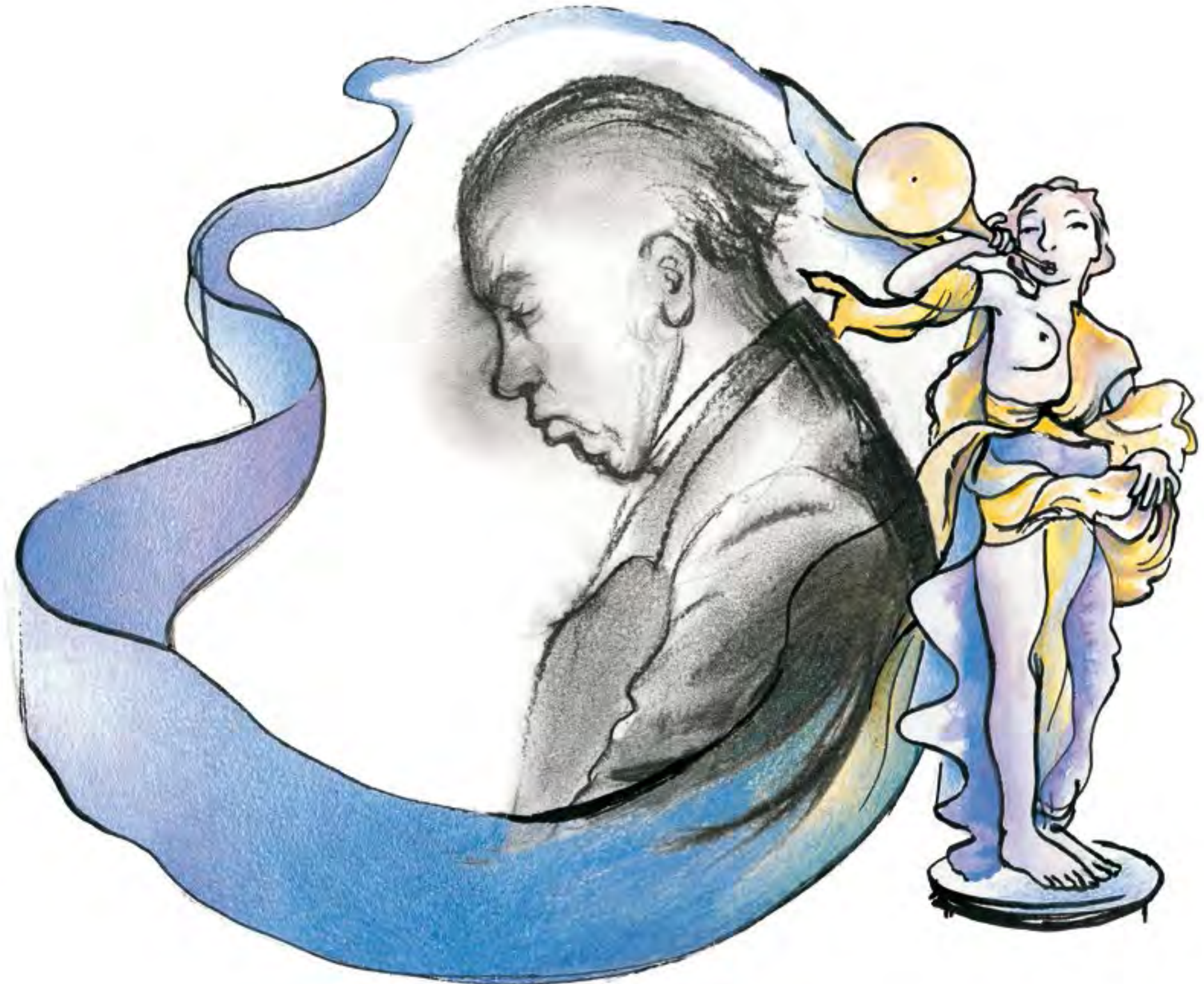
Het slotconcert van het symposium is een Sandwichconcert: op vrijdag 27 mei concerteert Jacob Lekkerkerker, eveneens lid van het Research Team, met zijn ensemble. Evenals de muziek op woensdag- en donderdagavond, tijdens de ‘openbare lessen’, is zijn muziek onderdeel van een onderzoek in het kader van het Orgelpark Research Program. In zijn geval gaat het om het vinden van praktische antwoorden op de vraag ‘How to be a Dancer on the Organ’.

Wilt u het symposium bijwonen of zelf een lezing verzorgen?

Net als de voorgaande Orgelparksymposia is ook dit symposium toegankelijk voor iedereen. Een dagkaart geeft toegang tot alle activiteiten op een dag, inclusief de avondprogrammering, en kost € 12,50. Wie de ambitie heeft zelf een lezing te verzorgen, kan via info@orgelpark.nl de ‘call for papers’ aanvragen. Daarin staan alle voorwaarden. De voertaal van het symposium is, net als in de voorgaande jaren, Engels.

ILLUSTRATIES

Astrid Huijsing maakte de illustraties bij dit artikel. Ze beeldt het idee van improvisatie uit in de tekeningen op de voorgaande bladzijden, met veel aandacht voor de aspecten verrassing en passie, en liet zich op deze en de volgende bladzijden inspireren door foto’s van twee musici die tijdens het symposium een rol spelen: organist Anton Heiller (rechts), een van de belangrijkste orgel improvisatoren van de zoste eeuw, staat centraal in de Keynote lezing van Peter Planyavsky op 25 mei; Klaas Hoek (volgende bladzijden) is een van de musici die op 24 mei met harmoniumspel bij de VU de aandacht zullen vestigen op de nieuwe leerstoel Orgelkunde die die dag officieel van start gaat. Hoek concerteerde ooit op een harmonium dat achter een fiets gekoppeld door het landschap reed, en dat via een hoorn van lucht werd voorzien – daarop zinspeelt Huijsings tekening.

Het Orgelpark is er trots op ook voor het Derde Improvisatiesymposium weer toonaangevende musici en musicologen bereid te hebben gevonden een lezing te verzorgen of anderszins mee te werken. Enkelen van hen stellen we graag kort aan u voor.

Bruce Ellis Benson

Hoewel opgeleid in de VS, aan Wheaton College (Chicago, VS), is filosoof Bruce Ellis Benson vooral gevormd door denkers uit Europa. Hij studeerde in Leuven en richtte zich daarbij vooral op de fenomenologie (waarbij het denken een vertrekpunt vindt door te letten op wat zich voordoet, de ‘fenomenen’ dus) en de geschiedenis van de filosofie. In Leuven worden de archieven van de belangrijkste fenome-

loog, Edmund Husserl (1859-1938), bewaard. Vervolgens studeerde Benson in Bochum, waar de archieven van Hegel (1770-1831) zich bevinden. Hij leerde er Hans-Georg Gadamer kennen, een van de belangrijkste muziekfilosofen van de afgelopen eeuw. Aan hem wijdde Benson het boek dat hem een uitnodiging voor het Orgelparksymposium opleverde: The Improvisation of Musical Dialogue. Daarin werkt hij het idee uit dat elk musiceren een improvisatie-aspect kent. Bij het Orgelparksymposium zal Bruce Ellis Benson spreken over de basale vraag ‘wat is improvisatie’ – die volgens hem evengoed kan luiden ‘wat is musiceren’. Benson is docent filosofie aan Wheaton College.

Bine Katrine Bryndorf

Bine Katrine Bryndorf is in Europa een van de meest vooraanstaande kenners van orgel improvisatie in de stijlen van Dietrich

Buxtehude, Johann Sebastian Bach en hun tijdgenoten. Ze woont en werkt daar ook, in Kopenhagen onder meer aan het conservatorium en als organist van de Vartovkerk.

Ze verzorgt meester cursussen in heel Europa en de VS. Bine Bryndorf studeerde aan de Hochschule für Musik orgel bij Michael Radulescu en klavecimbel bij Gordon Murray. Daarna volgden studies bij Daniel Roth in Parijs en bij William Porter in de VS. Ze won vele prijzen, onder meer bij de internationale orgelconcoursen van Innsbruck, Brugge en Odense. In 1999-2000 was Bine Bryndorf de eerste Artist in Residence van de Deense Radio. Bine Bryndorf werkt aan het Orgelparksymposium mee in de avondsessies: ze is een van de docenten die het Orgelpark heeft uitgenodigd haar studenten mee te nemen en samen op het Orgelparkpodium te tonen

hoe orgel improvisatielessen in Kopenhagen verlopen. Zo ontstaat een interessant perspectief op de diverse manieren van improvisatielesgeven in Europa.

Peter Planyavsky

Peter Planyavsky geldt in Europa als een toonaangevend vertegenwoordiger van improvisatie in eigen(tijdse) stijl. Hij publiceerde recentelijk een boek over zijn vriend en eveneens richtinggevende improvisator Anton Heiller (1923-1979) en geldt als expert op het punt van muziek voor orgel en orkest. Planyavsky werkt aan de Musikhochschule in Wenen als docent orgel en improvisatie; aan dit instituut was hij tevens enige tijd hoofd van de afdeling kerkmuziek. Planyavsky is een graag gezien jurylid bij internationale improvisatieconcoursen. Als improvisator geniet hij groot aanzien.

Peter Planyavsky was vanaf het begin betrokken bij het Improvisatieproject binnen het Orgelpark Research Program. Hij verzorgt dit jaar de keynote address van het Orgelpark-symposium, die over Anton Heiller zal gaan, en aan de hand daarvan over de geschiedenis van de orgel improvisatie sinds de Tweede Wereldoorlog.

William Porter

William Porter is wereldwijd bekend als organist en docent. Porter is internationaal opinie-leider op het vlak van het (her)ontdekken van historisch verantwoorde benaderingen van musiceren. Ten aanzien van orgel improvisatie in historische stijlen is hij toonaangevend. William Porter doceerde aan Oberlin College (Ohio, VS), het New England Conservatory (Boston) en was ‘director of music’ aan

Yale Divinity School (New Haven). Hij is ook regelmatig actief in Europa; zo verzorgde hij meester cursussen en concerten voor de Noord-Duitse Orgelacademie, de Italiaanse Orgelmuziekacademie en de Orgelacademie in Gotenburg. Ook is hij initiatiefnemer tot de ensembles Affetti Musicali en Musica Poetica in Boston. Porter doceert orgel en klavecimbel aan de Eastman School of Music (University of Rochester, New York) en aan McGill University (Montreal, Canada), waar eveneens een op het vlak improvisatie toonaangevende muziekfaculteit gevestigd is. Aan het Orgelparksymposium werkt William Porter mee met een lezing over de geschiedenis van de orgel improvisatie in stijlen uit de 17de en 18de eeuw; een geschiedenis die inmiddels alweer zo’n veertig jaar oud is.

‘Alleen spelen als je uitademt’

Franz von Chossy zet zevenmans orkest op Orgelparkpodium

Hij kijkt een beetje streng, zeker wanneer hij gefotografeerd wordt, maar schijn bedriegt: Franz von Chossy, dit voorjaar opnieuw present in de jazzserie van het Orgelpark, blijkt een enthousiast pratende en vriendelijke man te zijn. Wat natuurlijk niet verwondert – zijn eerdere concerten in het Orgelpark bewezen dat al. ‘Een uitnodiging van het Orgelpark prikkelt mij altijd om iets nieuws te proberen’, zegt hij. Nieuw is zijn plan voor zijn concert ditmaal zeker: Von Chossy gaat een ‘compleet’ orkest op de planken zetten. ‘Ik vul mijn vaste trio (Clemens van der Feen, bas, en Paul Wiltgen, drums) aan met drie strijkers en een saxofonist. Die saxofonist wordt de Roemeen Alex Simu, met wie ik ook speel in de wereldmuziekband Tarhana, geleid door Sjahin During. Alex heeft meer ervaring dan ik in orkestreren, dus ik ga vooral met hem samenwerken in de voorbereiding.’

Auteur

Sinds hij in de jaren '50 de toneelschool vaarwel zei en het literaire jongerenblad *Fase* oprichtte, heeft Bert Jansma op bijna elk vlak van kunst en cultuur gepubliceerd. Langzamerhand is daarbij de nadruk steeds meer op schrijven over jazz komen te liggen.

‘Als jongetje vond ik inspiratie bij m’n moeder die veel piano speelde. Chopin, Schumann. Prachtig vond ik het’

Met plezier kijkt Franz von Chossy terug op zijn eerdere Orgelpark-concerten: ‘De eerste keer was met Theodosii Spassov, een kavalspeler uit Bulgarije. De tweede keer met Slobodan Trkulja, de Servische saxofonist en multi-instrumentalist die in Nederland gestudeerd heeft. Behalve dat hij alle blaasinstrumenten speelt, zingt hij ook. In Servië zelf is hij een echte ster. Ik was dit jaar met zijn band Balkanopolis op de expo van Shanghai waar hij Servië vertegenwoordigde. Ongelooflijk wat een massa’s mensen daar heen kwamen. Per dag zo’n 400.000. Chinezen zijn bijzonder nieuwsgierig, ze houden van álles lijkt het wel. En ze zijn ontzettend gedisciplineerd en volgzzaam. Op onze persconferentie kwamen zo’n driehonderd Chinese kinderen met Servische vlaggetjes zwaaien. Dat zie ik kinderen in Duitsland of Nederland zo gauw niet doen.’

Pendulum

Franz von Chossy groeide op in München en kwam in 1988 naar Amsterdam om er jazzpiano te studeren. Via een uitwisselingsprogramma volgde hij ook lessen aan de New Yorkse Manhattan School of Music. Nog tijdens zijn laatste studiejaar won hij de Dutch Jazz Competition en kreeg hij de solistenprijs voor zijn ‘subtiële, ruimtelijke en persoonlijke spel’. Hij bracht inmiddels twee cd’s uit: zijn opvallend goed ontvangen debuut-cd Awakenings (Jazz ‘n’Pulz, 2006) en het recente Pendulum (Codaex, 2010). Op die laatste cd vond hij de toon die hij in zijn derde Orgelpark-concert voort wil zetten: ‘Tot mijn tweede cd had ik eigenlijk alleen een triogeluid in m’n hoofd als ik ging componeren. Onder meer door de gestreken bas van Clemens van der Feen op Pendulum ben ik aan een grotere bezetting, aan strijkers gaan denken.’ Hijzelf zal in het Orgelpark naast zijn ‘eigen’ instrument – piano – óók orgel spelen: ‘Ik heb in mijn kindertijd veel orgel gespeeld. De organist van onze kerk in München heeft me destijds een beetje laten zien hoe je met de voeten speelt. Maar ik heb nooit echt les gehad. Ik houd van het geluid van het orgel, maar je hebt niet zo vaak de mogelijkheid erop te spelen.’

Het begin

Waar begon het? Franz von Chossy: ‘Als jongetje vond ik inspiratie bij m’n moeder die veel piano speelde. Chopin, Schumann. Prachtig vond ik het. Maar dat vond ik ook van The Doors en The Beatles, de

andere muziek die mijn ouders draaiden. We hadden een piano thuis en ik ging een beetje voor mezelf spelen. Ik heb toen zelfs een compositie geschreven, die ik eigenlijk nog altijd heel hip vind. Zonder maatschema, maar de melodie klopte wel. Een beetje Oost-Europees. Mijn moeder is half Oekraïens, maar ik vermoed dat vooral mijn oma daaraan “schuldige” was, want ik speelde ook accordeon en zij wilde altijd dat ik Oekraïense volkswijsjes liet horen.’ ‘De jazz kwam later. Mijn ouders luisterden niet naar jazz. Het was The Doors of klassiek. Via vrienden en de jazzradio kwam ik in aanraking met Oscar Peterson. Dat was gewoon te gek. Zo wilde ik ook spelen. Dat hoor je nu absoluut niet meer in mijn spel. Ik vind Peterson nog steeds fantastisch, maar hoe verder ik kwam in de muziek des te meer besepte ik dat het niet eerlijk was om iemand na te doen.’

Divers

Franz von Chossy is inmiddels te vinden in zeer uiteenlopende groepen en in diverse hoedanigheden (bijvoorbeeld als accordeonist in het orkest van zangeres Esra Dalfidan). ‘Ik vind het te gek om in verschillende bands en in verschillende stijlen te spelen.’ Maar het werk met zijn trio is het meest persoonlijk. Wanneer hij daaraan werkt, is er niets anders dan jazz. ‘Te klassiek, vinden sommigen’, zegt hij en haalt zijn schouders een beetje op. ‘Voor mij is jazz meer een manier hoe je muziek speelt. Er zit altijd improvisatie in, in klassiek heb je dat niet zo. Jazz is meer een houding. Er is ook wel gezegd dat ik “standards” op mijn cd moest zetten. Maar ik wil het puur houden, mijn eigen ding. Ik houd van jazz-standards, speel ze vaak op schnabbels, maar al zoveel mensen hebben dat zó goed gedaan. Ik weet niet of ik van mezelf daar iets aan kan toevoegen. Waarnaar ik zelf luister? Heel veel naar Keith Jarrett, naar Brad Mehldau, Gonzalo Rubalcaba – ongelooflijk wat een controle die heeft, bijna té perfect, soms niet meer menselijk – en verder Coltrane, Miles Davis, de “usual suspects” zeg maar.’

Bach, dat móet zo!

We praten over zijn groei naar die sterke zelfstandigheid als muzikant. Het eerste verhaal komt uit zijn jeugd. ‘Ik zong in een koor, een cantate van Bach. En ik herinner me dat er een moment was dat ik dacht: die noot moet eigenlijk anders. En ik wilde dat zingen, maar

dat werkte niet zo met de anderen.’ Hij lacht om de herinnering. ‘Mijn moeder zei: dat is Bach, dat móet zo. Toen ik aan een klassieke opleiding begon dacht ik al gauw: ik wil toch liever mijn eigen muziek maken. Niet die van mensen die al honderd jaar dood zijn. Ik speel nog wel klassiek, thuis, voor de techniek. Ik doe duo-concerten met een klassieke pianiste, Helena Basilova. Maar dan speel ik vrije improvisaties die geïnspireerd zijn op melodieën die zij brengt. Ik heb het in die klassieke opleiding best tot moeilijke dingen gebracht. Prokofjef, Rachmaninoff. Maar ik was veel nerveuzer toen ik klassiek speelde. Omdat iedere noot móet zijn zoals het er staat.’

Madna & Liebman

Franz von Chossy (zijn naam komt van De Choissy, Hugenoten die tijdens de protestante revolutie naar Duitsland kwamen) kreeg van zijn leraar in München het advies om voor een jazzstudie naar Nederland te gaan. ‘Ik wilde twee jaar blijven, maar dat is wat langer geworden. Natuurlijk waren er ook goede leraren in München. Maar daar zijn veel minder studenten, veel minder mensen om mee samen te spelen dan

hier.’ Franz von Chossy noemt twee van zijn leraren met grote liefde. De eerste is de in 2003 overleden pianist Rob Madna. ‘Omdat hij zo diep in de muziek zat die hij speelde. Dat vond ik geweldig, hoe is dat mogelijk, heel inspirerend. Hij was nota bene autodidact, had nooit lessen gehad, deed helemaal zijn eigen ding, weg van alle mainstream. Hij had een manier van spelen, daar hoorde je geen “rocking bass” in. Maar die miste je ook niet omdat hij andere dingen deed. Hij kon het zelf niet goed verklaren. Ik heb hem opgenomen en geprobeerd uit te schrijven wat hij deed. Daar heb ik ontzettend veel van geleerd.’ De ander vond hij op de Manhattan School of Music: saxofonist Dave Liebman. ‘Liebman leerde mij dat je alleen moet spelen als je uitademt. Zodra je geen adem meer hebt, moet jouw “zin” voorbij zijn. Dan inademen en denken aan hoe je verder gaat. Dan wordt het automatisch meer een verhaal, klinkt het organisch. En het werkt juist ook op de piano perfect. Het is met piano als met elk instrument: je moet proberen er één mee te worden. Als je zo speelt met je adem, is het alsof de piano ademt. Alsof de hele muziek ademt.’

JAZZ IN HET ORGELPARK

Martin Fondse en Wolfert Brederode
woensdag 19 januari, 20.15 uur

Ernst Glerum & Clemens van der Feen
zaterdag 29 januari, 20.15 uur

Jeroen van Vliet & Mete Erker
zaterdag 5 maart, 20.15 uur

Franz von Chossy, Alex Simu, Ksenia Beltsiukova,
Maartje van Lent, Ketevan Roinishvili
zaterdag 26 maart, 20.15 uur

Florian Weber en Claudio Puntin
zaterdag 7 mei, 20.15 uur

Mete Erker concerteert op 5 maart samen met Jeroen van Vliet

de Orgelvriend

als orgelliefhebber kunt u niet zónder

de Orgelvriend

Ausgave 52 nr. 1 - april 2010

De orgelbouw in Nederland

De orgelbouw in Nederland

De orgelbouw in Nederland

binnenwerk geheel in kleur

10 nummers per jaar

waarvan 2 dubbelnummers

jaarabonnement €48,-

Aanmelden:

e : abonnementen@boekencentrum.nl

i : www.orgelvriend.nl

t : 079 - 3 628 628

(tussen 8.30-12.30 uur)

p : Antwoordnummer 10291

2700 VB Zoetermeer

- nieuwe pijporgels
- interviews met organisten
- uitgebreide concertagenda
- muziekbijlage in ieder nummer ook in klavar
- restauraties
- orgelbouwers
- componisten
- concoursen

kennismaking:

4 nummers voor € 8

of meteen een jaarabonnement:
met 25% korting

Onder Stroom: elektronische muziek

Na Radicaal Gewoon (2003), een

boek waarin muziekjournalist

Jacqueline Oskamp een antwoord

probeert te vinden op de vraag

of er ‘zoiets als Nederlandse

muziek’ bestaat, verschijnt nu

Onder Stroom. Het nieuwe boek

bestaat uit zes portretten van

toonaangevende Nederlandse

componisten van elektronische

muziek. Ook hier een heldere

vraag als uitgangspunt: wat is

de invloed van elk van deze

componisten geweest?

Op 1 april wordt Onder Stroom in

het Orgelpark gepresenteerd met

een feestelijk concert. Het begint

om 20.15 uur.

Twee speakers en een bloemstuk – zo zag het podium in de begintijd van de elektronische muziek er doorgaans uit. Ook bij het allereerste ‘elektronische’ concert in ons land, op 16 november 1957 in het Philips-theater in Eindhoven. Op het programma muziek van Pierre Schaeffer, Bruno Maderna, Vladimir Ussachevsky, Ton de Leeuw, Karlheinz Stockhausen en Henk Badings.

Geen slechte start, moet je achteraf concluderen. Toch reageert de pers sceptisch. In Mens & Melodie trekt Wouter Paap van leer. Hij heeft er geen goed woord voor over dat deze muziek in een concertzaal wordt gepresenteerd (‘een alledwaaste situatie’), met ‘een pompeus bloemstuk’ naast de luidspreker en ‘een mengsel van liflafkleurtjes, die door schijnwerpers op het achterdoek geworpen werden’.

Paap legt de vinger op de zere plek. Hoe elektronische muziek te presenteren? Omdat elke componist zich geconfronteerd ziet met dit probleem, vormt deze vraag een van de rode draden in Onder stroom. Een veelgeciteerde uitspraak van de componist Ton Bruynèl (1934-1998): ‘Het is wel aardig, maar je zit toch twee uur naar je schoenveters te kijken.’ Hij neemt rond 1970 de beslissing om elektronische muziek voortaan met akoestische instrumenten te combineren. Michel Waisvisz (1949-2008) zoekt de oplossing in zelf ontworpen elektronische instrumenten, die hij live op het podium bespeelt: eerst de Kraakdoos en later De Handen. Edwin van der Heide (1970), als vertegenwoordiger van een nieuwe generatie, legt zich toe op geluidsinstallaties in de openbare ruimte: in zijn werk is de straat het podium.

Toch maken niet alle componisten zich zo druk om de presentatie van hun muziek. Jan Boerman (1923) gaat in de luwte jarenlang door met het maken van tapestukken. Voor hem is het primair de uitdaging zijn innerlijke klankvoorstelling in een compositie vast te leggen. Toch heeft ook Boerman zijn bedenkingen bij de luidspreker: ‘Dat dooie ding dat in een hoek staat en waar het geluid uit komt!’

Omdat bovengenoemde pioniers in de elektronische muziek zonder uitzondering originele geesten en flamboyante persoonlijkheden zijn, is Onder Stroom opgebouwd uit zes kleurrijke portretten waarin het anekdotische wordt verbonden met het analytische. Steeds gevolgd door de vraag: wat is de invloed van deze componist geweest? Zo worden de muzikale lijnen tot in het heden doorgetrokken.

Ook komt de geschiedenis van de studio’s uitvoerig aan bod. Van de hoorspelstudio’s van de NRU tot de draagbare studio zoals we die vandaag de dag kennen: de laptop. Waarmee de vraag naar de presentatie van elektronische muziek weer actueel is: niets saaier dan musici die op het podium naar hun beeldscherm zitten te staren.

Tegelijk met Onder Stroom verschijnt deel drie van de cd-reeks Anthology of Dutch electronic tape music, op het label Basta, uitgegeven door Muziekcentrum Nederland.

Bruynèl: ‘Je zit toch twee uur naar je schoenveters

te kijken’

Waai, wind!

Voorstelling voor basisschool- groepen 4, 5 en 6

Aan Waai, wind! werken mee

Lotte van Dijck	verhaal en tekst/zang/muziek instrumenten
Pieter van Dijck	orgels/bandoneon/compositie
Bastiaan Woltjer	trombone/compositie
Allerd van den Bremen	zang/muziekinstrumenten
Tony Overwater	contrabas

Op 15, 16 en 17 maart presenteert het Orgelpark de muziekvoorstelling Waai, wind!, speciaal voor leerlingen uit groep 4, 5 en 6 van het primair onderwijs gemaakt.

De tekst van de voorstelling is geschreven door Lotte van Dijck, die zelf ook zal meespelen in de productie. Eerder won zij de Grote prijs van Nederland, kreeg ze een lovende recensie van VPRO's 3 voor Buitenkunst en stond ze op het podium in de befaamde Robeco Zomerconcerten. Timbres vroeg

haar iets over zichzelf en over haar voorstelling te vertellen.

‘Mijn ouders zijn allebei musici, dus het was logisch dat ik ook muziek zou gaan maken. Mijn vader Pieter speelt allerlei instrumenten en mijn moeder Clara dirigeerde, ook vaak bij ons thuis. Tot ’s avonds laat was dan in onze woonkamer het kamerkoor aan het zingen. Dan ging ik stiekem op de trap zitten en schoof ik briefjes onder de deur door. Laatst vond ik er eentje terug. Er stond op: “Mama! Ik heb hoofdpijn. Mag ik een sienaasspril? Wil je het ook tegen de koorleden zeggen a.u.b. en mag ik even komen luisteren? Groetjes Lotte.” Ook mijn vader maakte thuis veel muziek, in mijn vroegste herinneringen zie ik hem met steeds een ander instrument in de weer.

In één ding lijk ik sterk op mijn ouders. Ze zijn allebei heel veel met taal en muziek bezig. Omdat die combinatie voor mijn ouders logisch was, is het voor mij ook altijd vanzelfsprekend geweest dat taal en muziek samenhangen – alleen maar muziek maken zou ik saai vinden.

Waai, wind! is het gevolg van de wens van het Orgelpark om kinderen kennis te laten maken met de orgels die het in huis heeft. En het wil ook zijn deuren wagenwijd openzetten voor een jong publiek. Ik vond het heel grappig dat iemand me vroeg om iets met een orgel te doen. Het orgel zit namelijk in alle hoeken en gaten van onze familie. Mijn ene opa, Johannes Legêne, was orgel-expert, mijn andere opa, Theo van Dijck, zat in het bestuur van een orgelvereniging en mijn vader, Pieter van Dijck, is organist. Dus ik dacht direct “ja, daar kan ik wel wat mee!”

Het verhaal van Waai, wind! gaat over de wind. De wind is verdwenen. Daardoor is de tijd stil blijven staan, zelfs de wijzers van de grote klok op het dorpsplein zijn blijven steken, waardoor het alsmáar vijf uur ’s middags is. De hele wereld staat stil, op één meisje na. Ze heet Bora en speelt nog buiten. Het is haar verjaardag en ze heeft een vlieger gekregen. Maar die wil de lucht niet in. Bora besluit op zoek te gaan naar een manier om alles weer in beweging te zetten.

Verwacht geen voorstelling vol geweld en spektakel, ik ben juist iemand die het zoekt in kleine dingen. Dat is waar ik naar streef: toegankelijk maken zonder kinderachtig te zijn.’

De klok is blijven steken, waardoor het alsmáar

vijf uur ’s middags is

Hoe werkt dat?

Pneumatiek

Het fascineert steeds weer: de techniek van orgels. In deze rubriek lichten we telkens een aspect van de techniek van orgels toe. We begonnen in Timbres 1 met hoe een orgelpijp werkt, en inmiddels zijn we terechtgekomen bij de manier waarop toetsen en pijpen met elkaar in verbinding staan. Dat kan ‘mechanisch’ geregeld zijn, dus met verbindingen van hout en draad, maar ook ‘pneumatisch’ In Timbres 8 stond de basis daarvan centraal, de pneumatische hefboom, ook wel ‘Barkermachine’ genoemd; nu staan we stil bij ‘echte pneumatiek’.

Het principe van een pneumatisch orgel is eenvoudig. Achter elk klavier bouwt de orgelmaker een langwerpige houten doos, die door de balgen met lucht onder druk gevuld wordt. Voor elke toets zit er in deze doos een ventieltje. Uit de doos komen loden buisjes, met een doorsnede van zo’n 6 mm. Slaat de organist een toets aan, dan opent zich het bijbehorende ventieltje en gaat er een luchtdruk golf door het buisje. Het buisje komt uiteindelijk uit bij de windlade; waarop de pijpen staan door de luchtdruk wordt bij de windlade een klein balgje opgeblazen. Daardoor tilt dit balgje het bij de aangeslagen toets horende ventiel op, zodat de bijbehorende pijp klinkt.

Uiteraard kost het ‘reizen’ van een luchtdruk golfje door de buis een bepaalde tijd. Bij lange buizen kan dat hinderlijk zijn. Het gevoel dat het orgel later klinkt dan jij als organist speelt, komt echter meestal doordat pneumatische orgels vaak slecht onderhouden zijn, en dus op allerlei plaatsen lekken. De pneumatiek van het Sauer-orgel van het Orgelpark werkt bijvoorbeeld razendsnel.

Bij elektropneumatiek zijn de buizen vervangen door elektrische leidingen. De toetsen zijn dan in feite schakelaars geworden. Onder de windlade komen deze elektrische leidingen eveneens uit in schakelaars, die aldaar elk een ventiel kunnen openen. Soms openen deze schakelaars direct de ventielen in de windlade, maar meestal openen ze een ventieltje dat een balgje opblaast, en dat dan weer op zijn beurt het ventiel in de windlade onder de pijp optilt. Anders gezegd: bij de windlade is in dat geval nog een stukje pneumatiek aangelegd. Vandaar dat we meestal van ‘elektro-pneumatische’ orgels spreken. Let wel: deze termen betreffen alleen maar de techniek tussen toets en pijp; het blijven de pijpen die de muzikale kwaliteit en identiteit van een orgel bepalen. Een elektro-pneumatisch of een elektrisch orgel heeft dus geen luidsprekers, ook al dat de verwijzing naar elektriciteit dat wellicht vermoeden.

Beide grote orgels van het Orgelpark zijn pneumatisch – strikt genomen tenminste. Het nieuwe Verschuieren-orgel is weliswaar grotendeels mechanisch, maar halverwege de verbinding tussen de toetsen van het onderste klavier, het zogeheten ‘Grand Orgue’, en de bijbehorende pijpen, is de mechaniek onderbroken. Daar is een ‘Barkermachine’ aangebracht, een ‘speelbekrachtiger’ als het ware (denk aan de rembekrachtiger in uw auto- zie de vorige aflevering van deze rubriek, in Timbres 8). Haar energie haalt de Barkermachine uit de balgen van het orgel: ze werkt op luchtdruk, en is dus een pneumatisch apparaat. [HF](#)

Bij elektropneumatiek zijn de toetsen in feite

De foto toont een klein onderdeel, in feite een orgeltje opzichzelf, van het zeer grote, elektropneumatische Klais-orgel in de Christus Koningkerk in Antwerpen. Te zien is een kleine windlade van twaalf tonen en vier registers: telt u maar na, er zijn vier rijen van twaalf pijpen zichtbaar. Via de zwarte buis rechts krijgt de windlade (dat is dus de houten doos onder de pijpen) wind uit de balgen. De buis mondt uit in een ‘opzetstuk’ op de windlade; in dit opzetstuk zijn de ventielen voor de bediening van de registers aangebracht. Erbovenop ligt een balgje met een veer; dit balgje dient als ‘schokdemper’, zodat de winddruk in de windlade steeds stabiel blijft en daarmee de toonhoogte van de pijpen. De kromme grijze buis transporteert een deel van de wind naar beneden. Te zien is daar een reeks magneten die zowel de tonen (twaalf stuks) als de registers (vier) ‘beheren’ (er zijn er dus zestien). Met de registerknoppen en de toetsen activeert de organist (zie het fotootje op bladzijde 66, te zien is organist Mattijs de Vreugd) een of meer van deze magneten, die daardoor al dan niet de wind via de pneumatiekbuisjes erboven doorgeven naar ventielen in de windlade, en zo bepalen of een of meer pijpen wind krijgen uit de windlade.

schakelaars geworden

Fröbelkoning Thomas Demand bouwt een orgel

Afgelopen zomer was in museum

Boijmans van Beuningen in

Rotterdam een bijzonder verwar-

rende expositie te zien, onder de

titel 'Nationalgalerie'. Kunstenaar

Thomas Demand (München, 1964)

toonde 25 manshoge foto's van in

papier nagemaakte mediabeelden

of objecten. Thema: de Duitse iden-

titeit. Op de foto's zijn voorname-

lijk emotioneel beladen interieurs

uit de recente geschiedenis te zien,

maar toegelicht worden de beelden

niet. Eén van de centrale werken

toont een gigantisch orgel. Een af-

wijking die Timbres' aandacht trok.

Je voelt je een beetje verloren als je de foto's van Demand ziet. Een voorbeeld. In een anonieme kamer wordt geknutseld. Schaar en plakband liggen op tafel, je ziet een stapel boeken, wat papier, een spuitbus. Door het open raam is een groene haag te zien. De zon schijnt en het licht valt subtiel de kamer binnen. Het melkwitte zeiltje over de veertig huisgemaakte bommen filtert de stralen. De foto van dit geheel heet 'Attempt' en is misschien wel de minst neutrale foto die Thomas Demand ooit gemaakt heeft. Toch zou, net als zijn andere foto's, zelfs dit knutselkamertje het decor kunnen zijn van een onschuldig animatiefilmpje. Tegelijk heeft deze foto – opnieuw net als de minder beladen foto's – iets onheilspellends. Dat komt doordat Demand bezoedelde scènes reconstrueert met kraakhelder nieuw papier, waardoor zijn foto's cartoonesk, reclameachtig schoon worden, en doordat er alleen indirect personen in aanwezig zijn. In Attempt is immers overduidelijk iemand aan het werk geweest. Wie is hij en wat is hij van plan? Een onschuldige interpretatie lijkt vrijwel onmogelijk. De bezoeker verwacht hier geen simpele klusjesman, maar – gezien de recente geschiedenis – eerder een man met baard en jurk.

De tentoonstelling komt uit de Neue Nationalgalerie in Berlijn en is gemaakt om een Duits publiek over zichzelf na te laten denken. Eén van de meest recente stukken is 'Heldenorgel'. De enorme foto toont de binnenkant van een orgel in een mysterieus licht. De witzilveren pijpen staan keurig in het gelid in een verder bruin decor. Opnieuw zijn er geen personen, geen sporen van gebruik. Er is ook geen klavier, wat het beeld nog stiller maakt dan het al is. Het 'echte' orgel, dat Demand namaakte, staat in Kufstein, in Oostenrijk, net over de grens met Duitsland; het is het grootste openluchtorgel in de wereld. Het werd in 1931 gebouwd ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Stil is dit orgel allermist. De klanken schijnen tot op 10 kilometer afstand te horen zijn. Elke dag om 12 uur wordt het lied Gute Kameraden gespeeld, als een klinkende nagedachtenis aan de oorlogsslachtoffers. Het papieren orgel onderging overigens dezelfde behandeling als de 'maquettes' op de andere foto's: Demand bouwt zijn onderwerp tot op de centimeter precies na, om het ingenieuze bouwsel na het maken van de foto regelrecht naar de shredder te verbannen. De kunstenaar vernietigt zo bijna alles wat hij maakt – voor hij er aan gehecht raakt.

Thomas Demand lijkt de geschiedenis en Duitslands identiteit te willen vereenvoudigen door details weg te laten, het beeld te strippen. Kernachtiger en duidelijker wordt zijn boodschap daardoor niet. Demand wil geen kernen blootleggen, zo lijkt het. Omdat geschiedenis en identiteit individuele constructies zijn? Iedereen zijn eigen verhaal en daarmee uit? Het vreemde is dat die postmoderne interpretatie op nogal gespannen voet staat met de zorg waarmee Demands adembenemende papieren wonderen zijn gemaakt. Zijn werk laat je zo met een voorhoofd vol fronsrimpels achter. Er zijn geen woorden voor. Maar vergeten zul je zijn werk nooit meer. [Didi de Poeter](#)

Thomas Demand laat museum bezoekers met

fronsrimpels achter

Het Orgelpark, een podium met een missie

Wij vragen uw support

Het Orgelpark in Amsterdam is een internationaal podium voor organisten, componisten en andere kunstenaars. Het doel is het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Het Orgelpark werkt met een breed palet aan activiteiten, zoals het verlenen van compositieopdrachten en studie-faciliteiten, het organiseren van concerten en masterclasses, en het Orgelpark Research Program.

Wat biedt het Orgelpark u?

Het Orgelpark wil een breed publiek aanspreken, jong en oud, gewone muzikliefhebbers en professionals; met klassiek, jazz en dans. Daarom willen we dat mensen zich thuis voelen in het Orgelpark. En daar zullen wij ook alles aan doen. Naast het brede afwisselende programma, bieden wij een prachtige Art Deco-ambiance, een intieme concertzaal met zes indrukwekkende orgels, een mooie en heldere akoestiek, een gezellige foyer. En natuurlijk wordt u door ons warm en persoonlijk onthaald. Het Orgelpark bezoeken is uitgaan op zijn best.

Steun ons

- Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven.
- Ondersteun jong talent en geef jonge organisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance.

Word Vriend van het Orgelpark, u ontvangt dan:

- 2 x per seizoen ons magazine Timbres, met concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews, concerttoelichtingen, etc.
- Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark.

U kunt meer doen: word GastVriend van het Orgelpark

- Bent u nieuwsgierig naar wat er op het gebied van orgelmuziek met dans, jazz, film en nog veel meer in het Orgelpark staat te gebeuren?
- Heeft u zin om gezellig uit te gaan in een prachtig Art Deco theater?
- Zin om eens echt te gast te zijn?

Als GastVriend kunt u alle concerten gratis bezoeken. U ontvangt elk jaar tweemaal Timbres en een cd.

Hoe word u Vriend of GastVriend?

Kijk op www.orgelpark.nl

Bel 020 51 58 111

Mail info@orgelpark.nl

Schrijf of kom langs

Gerard Brandtstraat 26

1054 JK Amsterdam

Losse kaarten

Losse kaarten € 15,-

Studenten, 65+ en stadspas € 9,-

Word
GastVriend
voor € 70,- en
bezoek gratis
alle concerten!

Word Vriend van
het Orgelpark
voor € 40,- en

help ons het
orgel op een nieuwe
manier te presenteren

Kijk verder op www.orgelpark.nl

Kaartverkoop en meer...

Losse kaarten

Losse kaarten	€ 15,-
Studenten, 65+ en stadspas	€ 9,-

Telefonische bereikbaarheid

Dinsdag t/m vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur en op concertdagen vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Openingstijden kassa

De kassa is geopend vanaf 5 kwartier voor aanvang van het concert.

Vriend of GastVriend worden

Online	www.orgelpark.nl
Post	Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
Fax	020 51 58 119
Telefoon	020 51 58 111
Mail	info@orgelpark.nl

Vriend	€ 40,- per seizoen
Gastvriend	€ 70,- per seizoen

Reserveren/bestellen door GastVrienden

Online www.orgelpark.nl
Reserveren van kaarten door GastVrienden kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour. Per mail of telefonisch zie hieronder.

Reserveren/bestellen door Vrienden/Gasten

Online bestellen

Online bestellen van kaarten kan tot uiterlijk twee uur voor de voorstelling. U kunt alleen online bestellen indien u direct betaalt via iDEAL. U ontvangt dan uw toegangsbewijs per e-mail retour.

Schriftelijk bestellen (Post, Fax of Mail)

Post	Gerard Brandtstraat 26, 1054 JK Amsterdam
Fax	020 51 58 119
Mail	info@orgelpark.nl

Schriftelijk kaarten bestellen kan tot uiterlijk twee weken voor de voorstelling. Per kaartje wordt € 1,- aan kosten en porti berekend. Door invulling van uw rekeningnummer en handtekening machtigt u het Orgelpark het totaalbedrag van uw rekening af te schrijven.

Bij bestellingen tot aan vijf dagen voor de voorstelling worden de kaarten per post aan u toegezonden. De kaarten die korter dan vijf dagen voor de voorstelling worden besteld kunt u afhalen bij de kassa.

Telefonisch bestellen 020 51 58 111

Gereserveerde kaarten dienen uiterlijk een halfuur voor aanvang van de voorstelling te zijn afgehaald. Na dit tijdstip vervalt uw reservering. Betaling aan de kassa.
Wij stellen het op prijs indien u bij verhindering uw reservering annuleert. Zo worden anderen in de gelegenheid gesteld alsnog de voorstelling bij te wonen.

Kaarten kopen aan de kassa

Aan de kassa kunt u contant betalen of pinnen (wij accepteren geen theaterbonnen).

Losse Timbres

Losse Timbres kunt u telefonisch of via www.orgelpark.nl bestellen.

Losse Timbres € 9,-

Losse cd's

Het Orgelpark geeft regelmatig cd's uit. Deze cd's kunt u telefonisch of via www.orgelpark.nl bestellen.

Losse CD's € 15,-

Regels bezoek

Het is niet toegestaan beeld- en/of geluidsopnamen te maken tijdens de voorstelling. Mobiele telefoons dienen uitgeschakeld te zijn.

Informatie voor minder validen

Er zijn algemene invalidenparkeerplaatsen aanwezig vóór het gebouw. Het Orgelpark is geschikt voor minder validen (de linkeringang is speciaal voor rolstoelgebruikers). Voor een goede gang van zaken is het handig om bij uw reservering op te geven dat u minder valide bent. Blindengeleidehonden zijn welkom, mits vooraf gemeld. Er is geen ringleiding aanwezig.

Hoe ons te bereiken, openbaar vervoer en parkeren

Parkeren in het centrum is moeilijk en duur. Parkeren in de Gerard Brandtstraat is niet mogelijk. We raden u sterk aan uw auto te parkeren in een parkeergarage (P+R World Fashion Centre, Parkeergarage Byzantium of Museumplein) of per openbaar vervoer te komen. Openbaar vervoer: Tram lijn 1, halte Jan Pieter Heijestraat. Gebruik om uw route te plannen de site www.bereikbaar.amsterdam.nl

Bestel en info www.orgelpark.nl

Vooruitblik: **Timbres 10** **Najaarsseizoen 2011**

Rotterdam was in Nederland de stad waar het fenomeen ‘orgelconcert’, zoals we dat ook in het Orgelpark kennen, ontstond: een organist, een orgel, een publiek en een uur muziek. Natuurlijk speelde ook **Sweelinck** in zijn tijd al in het openbaar, maar zijn bespelingen waren totaal ándere evenementen. Het verschil zijn met name het publiek en ons idee van het belang van kunstwerken: het publiek zit sinds ongeveer het midden van de 19de eeuw bij voorkeur stil, om maar niets te missen van de gepresenteerde meesterwerken. De man die dit type orgelconcert in Rotterdam introduceerde, was **Hendrik de Vries**, organist van de Laurenskerk in de Maasstad. Komend najaar houdt ook het Orgelpark de door De Vries ingezette traditie weer in ere, met organisten als **Olivier Latry** en **Ben van Oosten**. Maar we gaan in een beknopt festival ook op zoek naar de wortels van Hendrik de Vries. Daartoe behoort met name

de Rotterdamse familie De Lange. Vooral **Samuel de Lange jr.** schreef orgelmuziek die zich kan meten met het beste wat Duitsland rond 1900 presteerde. Vertrouwde ijkpunten in de najaarsprogrammering zijn ook ditmaal weer het Min of meer minimal-festival, een reeks SandwichConcerten, de serie Vocaal op Zondag – enzovoort.

We vestigen ook graag uw aandacht alvast op twee compleet nieuwe initiatieven. Zo bereiden we een **‘Apocalyps-festival’** voor, alsook twee evenementen met poëzie. Onder anderen zullen **Bernlef** en **GuusJanssen** een avond verzorgen.

Meer weten? Houd onze website www.orgelpark.nl in de gaten; zodra wijzelf nieuwe informatie hebben, publiceren we die allereerst daar.

Ben van Oosten

Samuel de Lange jr.

Olivier Latry

Bernlef

Colofon

TIMBRES • Alle kleuren van het Orgelpark
Nummer 9 • Voorjaar 2011

Timbres verschijnt tweemaal per seizoen, in juni (over de evenementen in het Orgelpark in het najaar, dus van september tot en met december) en in december (voorjaar, dus van januari tot en met mei). Timbres brengt achtergrondinformatie bij de evenementen die in het Orgelpark plaatsvinden.

Redactie
Hans Fidon
T: 0595 52 18 35
M: 06 532 14 215
E: hans.fidon@orgelpark.nl
W: www.orgelpark.nl

Vormgeving
uitlootspunt

Drukkerij
Druin en Dekker Drukkers, Noordwijkerhout

Aan dit nummer werkten mee
Teksten
Marjolijn Duijter, Alexander Hangoor, Bert Lissens, Esther Monsanto, Jacqueline Ockamp, Didi de Posteri, René Vermeir

Fotografie
Co Breense (interview Waterlanders, interview Frank van Chery), Basil Oudein (interview Emilio Greco) [PC: blz. 38], Marjolijn Duijter (interview Emilio Greco) [PC: blz. 35 en 38], Hans Fidon (hoe werkt dit?), Igor Mendezbal (interview Emilio Greco) [PC: blz. 35], Didi de Posteri (interview Jutta Dussaut, blz. 36), Joppe Vandenverten (interview Daniel Roth, artikel over Cavalli-Coll), interview medusa Xenakis, interview Martin Fandae en Walfert Broderode, Lotta van Dijk, Ben van Oosten (blz. 36), Olivier Lory (blz. 75), Mark van Yugt (blz. 66), Mark Webbink (interview Emilio Greco) [PC: blz. 34 en 38]

Illustraties
Antrix Huijsing (Wat is improvisatie?)

De redactie heeft geprobeerd van alle afbeeldingen de rechthebbenden te achterhalen. Niet in alle gevallen is dat gelukt. Wie kan aantonen recht te hebben op een of meer afbeeldingen in dit nummer zonder daar de redactie te zijn benaderd, wordt verzocht zich bij de redactie te melden.

Uitgever
Stichting Het Orgelpark
Gerard Brandstraat 26
1054 JK Amsterdam
T: 020 52 58 111
W: www.orgelpark.nl

Losse nummers
Losse nummers van Timbres kosten € 9,00.

Abonnementen
Wij nodigen u van harte uit om naar het Orgelpark te komen als onze gast en als onze vriend. En misschien wilt u wel Gastvriend worden van het Orgelpark. Daarmee steunt u ons doel om het orgel nieuw leven in te blazen. Als Gastvriend ontvangt u tweemaal per seizoen het tijdschrift Timbres (met concertoverzichten, achtergrondartikelen, interviews, concertaankondigingen, etc.), u krijgt een cd uit onze collectie in u kunt zoveel concerten als u maar wilt gratis bijwonen. Zie voor meer informatie de voorgaande bladzijden.

ISSN
1872-1218

HET DEPOT Beeldengalerij

Brain Wave, marmer

Permanente tentoonstelling van ruim 300 torsen en fragmenten van hedendaagse beeldhouwers. Een deel van de collectie is te koop. De stichting Het Depot ondersteunt beeldhouwers van torsen en fragmenten, waarbij de ontpleegingskans van de kunstenaar centraal staat.

Tentoonstelling
Petra Boshart

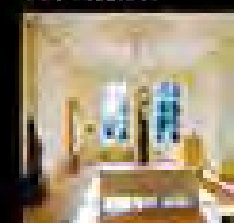
Zondag 13 februari 2011
tot en met zondag
4 september 2011

Openingstijden:
donderdag t/m zondag
van 11.00 tot 17.00 uur

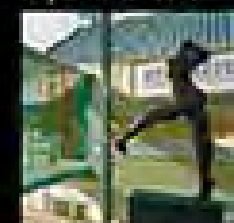
"Wereld Arrangement"
Beeld van Het Depot en Arboretum, een overnachting, arbeid, lunch of diner in Hout de Wereld vanaf € 90,00 p.p.
tel.: 0317 402 444, www.hetdepotwereld.nl

Architectuur

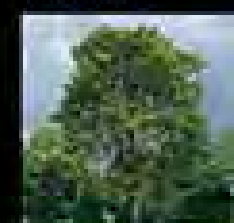

Rijksmonument

Beeldhouwkunst

Arboretum

Steun ons

Het Orgelpark, een
podium met een missie

- Help ons om het orgel op een nieuwe manier te presenteren en een plaats te geven in het actuele muziekleven
- Ondersteun jong talent en geef jonge organisten en nieuwe componisten de kans om op te treden in een prachtige ambiance

**Geef u op:
bel 020 51 58 111**

Word Vriend
voor € 40,-

- U ontvangt
- 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres en de concertgids
 - Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark

en word (Gast) Vriend!

Word GastVriend
voor € 70,-

- U bent altijd van harte welkom als onze gast in het Orgelpark en u kunt gratis alle concerten bezoeken!
- 2 x per seizoen ons tijdschrift Timbres en de concertgids
- Een cd die is uitgegeven door het Orgelpark

**of kijk op
www.orgelpark.nl**

*Kijk op bladzijde 70 & 71
voor meer informatie*